

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Рішенням засідання кафедри педагогіки,
психології та менеджменту

Протокол № 6 від 08 травня 2026 р.
завідувачка кафедри

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО
МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

**Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього
ступеня «магістр»**

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053

Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Здобувачка вищої
освіти групи ПС-24-
13-ЗМ

ВАРАВА Людмила Василівна

Науковий керівник:

Гарант

ОП«Психологія»

докторка

психологічних наук,

доцентка

КЛОЧКО Алла Олексіївна

Біла Церква 2026

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: ВАРАВА Людмила Василівна, група ПС-24-13-ЗМ

Назва: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Керівник: Клочко Алла Олексіївна

Підрозділ: Bila Tserkva institute of continuous professional education

Коефіцієнт подібності 1: 10.35%

Мікропробіли: 0

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Відсоток оригінальності за системою Strike Plagiarism 10,35% відповідає

встановленим вимогам. Високий рівень оригінальності. Допускається

до захисту/рецензування

Дата 01.05.2026р.

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України:

Підпис _____

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ
ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Укр. Київська область м. Біла Церква
ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ
ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри к.ек.н.,
доцент Герасименко Ю.С.
« 14 » травня 2026 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачці освіти

Вараві Людмилі Василівні

Тема роботи «Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей підліткового віку»

Науковий керівник: Клочко Алла Олексіївна, доктор психологічних наук, доцент
Затверджено наказом БІНПО №01-06/01 від 12 січня 2026 р.

Строк подання здобувачем освіти роботи 04 травня 2026 р.

Вихідні дані до роботи: аналіз психолого-педагогічної літератури, емпіричне дослідження під час проходження переддипломної практики.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- аналіз науково-психологічної літератури за темою дослідження особливостей мислення в підлітковому віці;
- підбір та обґрунтування комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на оцінку рівнів інтелектуального розвитку дітей підліткового віку;
- аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження логічного мислення підлітків;

– розробка та представлення програми, спрямованої на розвиток логічного мислення дітей підліткового періоду;

– розробка та рекомендація методичних порад щодо вдосконалення розвитку логічного мислення підлітків.

5. Консультанти розділів роботи

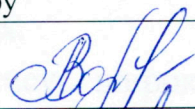
Розділ	Прізвище, ім'я та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Клочко А.О., доктор психологічних наук, доцент	13.01.2026	13.01.2026
2	Клочко А.О., доктор психологічних наук, доцент	16.02.2026	16.02.2026
3	Клочко А.О., доктор психологічних наук, доцент	18.03.2026	18.03.2026

6. Дата видачі завдання 05.01.2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	січень	Виконано
2	Вивчення літературних джерел	січень	Виконано
3	Збирання матеріалу	січень	Виконано
4	Обробка матеріалу	січень	Виконано
5	Виконання розділу 1	січень	Виконано
6	Виконання розділу 2	лютий	Виконано
7	Виконання розділу 3	березень	Виконано
8	Формулювання висновків	березень	Виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат.	квітень	Виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень	Виконано

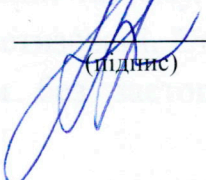
Здобувачка освіти

(підпис)

Людмила Варава

Керівник роботи

(підпис)

Алла КЛОЧКО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

В І Д Г У К

**керівника на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня**

Варави Людмили Василівни

(прізвище, ім'я та по батькові здобувача)

за темою:

**«Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей
підліткового віку»**

Актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи є обґрунтованою. Підлітковий вік є сенситивним для переходу від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення, і саме в цей період формуються здатності до аналізу, синтезу, узагальнення та побудови логічних міркувань, необхідних для успішної навчальної діяльності. В умовах реформування системи освіти та вимог до критичного мислення, задекларованих у концепції НУШ, дослідження психолого-педагогічних умов розвитку логічного мислення підлітків є актуальним для практики психологічного супроводу закладів загальної середньої освіти.

Теоретична частина роботи охоплює психологічні особливості особистісного розвитку у підлітковому віці, сутність і структуру логічного мислення, а також закономірності та чинники його розвитку в цей період. Виклад матеріалу подекуди набуває виразно розмовного, ненаукового характеру, що не відповідає нормам наукового тексту магістерського рівня. Крім того, окремі абзаци тексту дублюються або майже дослівно повторюються в різних підрозділах.

Здобувачка розгорнуто описує широкий перелік існуючих методик дослідження логічного мислення підлітків, однак чітко не зазначає, які саме з них були застосовані в дослідженні та чому. База дослідження та чисельний склад вибірки у вступі не конкретизовані. Статистичний апарат обмежується кількісним і якісним аналізом без застосування критеріїв статистичної значущості.

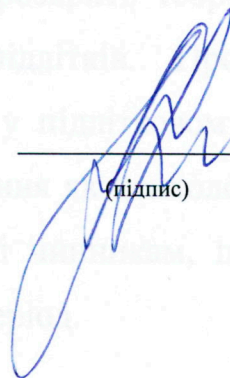
Третій розділ містить програму розвитку логічного мислення у підлітків, спрямовану на формування аналітичних здібностей, уміння узагальнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, а також

практичні рекомендації для педагогів і психологів. Зміст програми є практично орієнтованим і може бути корисним для психологічної служби закладу. Апробацію результатів дослідження на наукових конференціях у роботі не зазначено.

Варава Л.В. виявила здатність до опрацювання наукової літератури та розробки практичних матеріалів, проте рівень теоретичного осмислення та методологічна строгість емпіричного дослідження потребували б більш ретельного доопрацювання. Ступінь самостійності виконання роботи є достатнім. Відсоток оригінальності за системою StrikePlagiarism 10,35% відповідає встановленим вимогам до кваліфікаційних робіт.

Вважаю, що кваліфікаційна робота Варава Л.В. в цілому відповідає вимогам до робіт магістерського рівня та рекомендується до захисту на засіданні екзаменаційної комісії. Кваліфікаційна робота заслуговує 82 балів.

Науковий керівник:
професорка кафедри педагогіки,
психології та менеджмент БІНПО,
доктор психологічних наук,
доцент

(підпис)

А.О.Клочко
(ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей розвитку логічного мислення у підлітковому віці.

Мета дослідження дослідити теоретичні та практичні особливості розвитку логічного мислення дітей підліткового віку.

Об'єктом дослідження процес розвитку мислення у підлітковому віці.

Предметом дослідження - є особливості розвитку логічного мислення у підлітків, а також вплив різних психодіагностичних методик та тренінгових занять.

Актуальність теми зумовлена підвищеними вимогами сучасного суспільства до рівня інтелектуального розвитку особистості, зокрема здатності до логічного аналізу, критичного мислення та самостійного прийняття рішень.

У першому розділі роботи розкрито теоретико-методологічні засади розвитку логічного мислення підлітків. Проаналізовано психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці, визначено сутність, структуру та види логічного мислення як психологічного феномену. Окрему увагу приділено закономірностям і чинникам, що впливають на розвиток логічного мислення в цей віковий період.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню особливостей розвитку логічного мислення у підлітків. Описано організацію та методику дослідження, охарактеризовано вибірку та використані психодіагностичні інструменти. Проведено аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, що дозволило виявити рівні сформованості логічного мислення у підлітків та окреслити основні тенденції його розвитку.

У третьому розділі обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку логічного мислення у підлітків. Розроблено програму розвитку логічного мислення, спрямовану на формування аналітичних здібностей, уміння

узагальнювати та робити висновки. Також запропоновано практичні рекомендації для педагогів і психологів щодо ефективного розвитку логічного мислення у підлітків.

У висновках узагальнено результати теоретичного та емпіричного дослідження, підтверджено доцільність впровадження розробленої програми та визначено перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Ключові слова: логічне мислення, підлітковий вік, розвиток мислення, психологічні особливості, емпіричне дослідження, психолого-педагогічні умови.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1. Психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці

1.2 Логічне мислення як психологічний феномен: сутність, структура та види

1.3 Закономірності та чинники розвитку логічного мислення у підлітковому віці

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

2.1 Організація та методика емпіричного дослідження логічного мислення у підлітків

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Висновки до розділу 2.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

3.1. Програма розвитку логічного мислення у підлітків

3.2. Практичні рекомендації щодо розвитку логічного мислення у підлітків

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема пошуку дієвих механізмів розвитку логічного мислення здобувачів освіти традиційно посідає чільне місце серед пріоритетів шкільного навчання. Сформованість логічних операцій розглядається як фундаментальна характеристика індивіда, що є базисом для його подальшої успішної самореалізації в соціальній, професійній та культурній сферах сучасного суспільства. Сучасний етап розбудови української державності та інтеграція у світовий освітній простір зумовлюють високі вимоги до інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців.

Питання формування національно свідомої, творчої особистості, здатної до автономного прийняття рішень у нестандартних умовах, чітко зафіксоване у стратегічних нормативно-правових актах України. Зокрема, у Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, а також у положеннях Державної програми «Вчитель» та актах Національної академії педагогічних наук України акцентується увага на необхідності виховання спеціалістів, які володіють нестандартним мисленням та здатністю до розв'язання складних професійних задач.

Сучасні трансформаційні процеси в суспільстві, розвиток інформаційних технологій та зростання обсягу інформації висувають нові вимоги до рівня інтелектуального розвитку особистості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування та розвитку логічного мислення, яке є важливою складовою пізнавальної діяльності людини. Логічне мислення забезпечує здатність до аналізу інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання аргументованих висновків та прийняття обґрунтованих рішень. Саме тому його розвиток розглядається як одна з важливих умов успішної навчальної діяльності та інтелектуального становлення особистості.

Особливо значущим періодом для розвитку логічного мислення є **підлітковий вік**, який характеризується інтенсивними змінами у когнітивній, емоційній та соціальній сферах. У цей період відбувається перехід від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення, формуються нові способи розв'язання пізнавальних завдань, удосконалюються розумові операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та класифікації. Підлітки починають активно використовувати гіпотези, будувати логічні міркування та аргументувати власну позицію, що свідчить про якісні зміни у розвитку їхнього мислення.

Проблема розвитку логічного мислення у підлітковому віці привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади дослідження мислення та його розвитку розробляли такі вчені, як С. Максименко, М.Савчин, Л.Василенко, О. Скрипченко, Е. Помиткін та інші [22, 35, 30]. У їхніх працях розкрито психологічні особливості розвитку мислення, роль навчальної діяльності, соціального середовища та індивідуально-психологічних чинників у формуванні інтелектуальної сфери особистості. Водночас аналіз наукових досліджень свідчить про необхідність подальшого вивчення особливостей розвитку логічного мислення підлітків та пошуку ефективних психолого-педагогічних умов його формування.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення закономірностей розвитку логічного мислення у підлітків, а також розроблення практичних рекомендацій щодо його розвитку в умовах освітнього середовища.

Об'єкт дослідження – процес розвитку мислення у підлітковому віці.

Предмет дослідження – особливості розвитку логічного мислення у підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку логічного мислення у підлітків і визначити психолого-педагогічні умови його ефективного розвитку.

Щоб досягнути поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

Зробити аналіз психологічних особливостей розвитку особистості у підлітковому віці.

Розкрити сутність, структуру та види логічного мислення як психологічного феномену.

Визначити закономірності та чинники розвитку логічного мислення у підлітків.

Організувати та провести емпіричне дослідження особливостей розвитку логічного мислення у підлітків.

Проаналізувати та інтерпретувати результати емпіричного дослідження.

Розробити програму розвитку логічного мислення у підлітків та сформулювати практичні рекомендації щодо його вдосконалення.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження;

емпіричні – психодіагностичні методики дослідження логічного мислення підлітків;

методи обробки результатів – кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розробленої програми розвитку логічного мислення та практичних рекомендацій у діяльності педагогів, психологів закладів загальної середньої освіти, а також у роботі з дітьми підліткового віку з метою підвищення ефективності їх пізнавальної діяльності.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади розвитку логічного мислення підлітків. Другий розділ присвячено організації та проведенню емпіричного

дослідження, а також аналізу його результатів. У третьому розділі представлено програму розвитку логічного мислення у підлітків та практичні рекомендації щодо її реалізації.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ.

1.1. Психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці

Підлітковий вік – це один з найважливіших етапів життя людини. Саме в такому віці є багато починань для всього подальшого становлення особистості. Вік цей характеризується нестабільністю, є критичним, важким і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей оточуючої дійсності [5].

Підлітковий період – це особливий час у житті людини, коли відбувається масштабна перебудова організму, психіки та соціальних зв'язків. Саме зараз у дитини активно закладається фундамент майбутнього дорослого життя: формується ставлення до себе, з'являється власна мотивація, розвивається вміння спілкуватися та реалізовувати свої таланти.

Сучасна наука доводить, що цей розвиток не відбувається сам по собі – він тісно пов'язаний із навчанням у школі. Навчальний процес у цей час стає не просто способом отримати оцінки, а головним інструментом, який допомагає підлітку розкрити свій внутрішній потенціал та підготуватися до життєвих викликів. Саме тому пошук ефективних способів підтримки підлітків під час навчання є надзвичайно важливим завданням.

Особистість розглядається як цілісна біосоціальна одиниця, що володіє здатністю до свідомої саморегуляції, автономної поведінки та має автентичний внутрішній простір [8, 4, 3]. У цьому контексті підлітковий вік виступає критично важливим періодом, протягом якого закладається фундамент ціннісних орієнтирів, механізмів самоконтролю та прагнення до успіху. Трансформації, притаманні цьому етапу, тісно пов'язані з активним зростанням самосвідомості, формуванням емоційної стійкості та пошуком шляхів для самовираження. Глибокий аналіз специфіки становлення особистості в підлітковому віці

представлений у працях таких відомих науковців, як С. Максименка, Г. Костюка та І. Бежа. Дослідники акцентують на тому, що саме в цей період формується базис, який визначає здатність індивіда до ефективної самореалізації та успішності в дорослому житті [3, 22, 35].

Так у підлітковому віці починає активно формуватися особистість людини. Дитина приділяє велику увагу вивченню себе, більше цікавиться відомостями про себе та своїх батьків, намагається усвідомити та проаналізувати самого себе.

Вважається, що цей вік дуже важливий, бо саме на цьому етапі людина починає ставити перед собою реальні цілі. Від того, яка ціль поставлена, багато в чому залежить майбутнє. Людина стикається з труднощами і вчиться їх долати. Діти підліткового віку вже певною мірою контролюють свої емоції та вчаться чинити розумно, враховуючи індивідуальні особливості.

У цьому віці підліток стає більш активним, рухається у бік саморозвитку, саме тут виникають «сприятливі психологічні умови для розвитку її самосвідомості, а саме: інтелектуальна, емоційно-вольова і соціальна види активності, розвиваються міжособистісне спілкування, почуття дорослості, активізується потреба підлітка у самоствердженні, формується новий рівень самосвідомості» [44].

У підлітковому віці в процесі навчання відбуваються істотні зміни в розвитку мисленнєвої діяльності. Це етап активного когнітивного зростання, позначений здатністю до абстракції, теоретичних узагальнень та аргументації. Підліток здатний систематично вивчати основи наук, логіка викладу навчальних дисциплін вимагає від нього розвиненої здатності самостійно міркувати, порівнювати, узагальнювати і робити висновки [23, 13]. В цей час відбувається розвиток абстрактного мислення, однак у значної частина підлітків все ж залишається невисокий рівень розвитку аналітико-синтетичної діяльності. Окремі підлітки мають труднощі при встановленні причинно-наслідкових зв'язків. [31, 24].

Даний етап визначається стрімким когнітивним прогресом, зокрема опануванням операцій абстрагування, навичок теоретичного узагальнення та здатності до логічної аргументації. У підлітковому віці ще складно робити окремий висновок з двох загальних положень, володіти обмеженими висновками та виключеннями. Переважно підлітки володіють не дедукцією, а індуктивним методом [44].

На думку Б. Якимчука, на удосконалення та активізацію всіх психічних процесів: сприймання, уваги, пам'яті позитивно впливає розвиток мисленнєвої діяльності підлітків. При цьому дослідник вказує, що у підлітковому віці не лише відбувається краще запам'ятовування матеріалу, збільшується обсяг пам'яті, але й удосконалюються навички його логічного осмислення.

Якісних трансформацій зазнають і мнемічні процеси: пам'ять підлітків набуває ознак системності, стає більш впорядкованою та підвладною свідомому контролю. Зокрема, інтенсифікується вербально-логічне запам'ятовування, а показники ефективності як короткострокового, так і тривалого збереження інформації суттєво зростають. Паралельно з цим спостерігається вища вибірковість уваги та сприймання. Пізнавальна активність учнів стає цілеспрямованою, оскільки вони вчаться підпорядковувати сприйняття та концентрацію власним інтелектуальним запитам і конкретним завданням діяльності [49].

Підлітковий вік є сприятливим періодом для розвитку комунікації, остаточного відшліфовування певних здібностей, вивчення зразків поведінки і соціальних ролей, підліток набуває досвіду комунікації [21, 26].

Під час спілкування з однолітками підлітки прагнуть не лише задовольнити потребу в близьких, довірливих стосунках, а й знайти своє місце в колективі. Для когось важливо стати лідером, інші хочуть, щоб їх приймали та цінували як хорошого друга, а дехто намагається здобути авторитет у певній сфері діяльності. У будь-якому разі прагнення зайняти значущу позицію серед ровесників є одним із головних мотивів поведінки підлітків. [23, 18].

У підлітковому віці зростає зацікавленість власною особистістю, рисами та особливостями. Підлітки починають оцінювати себе, порівнювати з іншими, намагаються краще зрозуміти свої почуття й внутрішні переживання. Розвиток самосвідомості, підвищення вимог до себе, а також зміна статусу серед однолітків і дорослих сприяють формуванню прагнення до самовдосконалення та самовиховання.

Підлітковий період охоплює вік приблизно від 11–12 до 14–15 років і відповідає навчанню у 5–9 класах сучасної школи. У цей час у розвитку особистості відбуваються складні та суперечливі зміни, що зумовлює його визначення як кризового, складного або перехідного етапу. Таке трактування пов'язане з глибокими якісними перетвореннями, які часто супроводжуються переосмисленням попередніх установок, змінюються інтереси, поведінка та система взаємин дитини. Ці процеси відбуваються у відносно короткий проміжок часу, нерідко мають раптовий характер і надають розвитку динамічності та інтенсивності.

Зазвичай такі зміни супроводжуються внутрішніми труднощами для підлітка. Ускладнюється також процес виховання, адже традиційні методи впливу дорослих, ефективні у молодшому шкільному віці, втрачають свою дієвість. Це може проявлятися у формах непокори, протесту та опору, зокрема у вигляді впертості, різкості, негативізму чи замкненості[36].

Підлітковий вік визначають як перехідний, оскільки саме в цей період відбувається перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості. Ці зміни охоплюють фізичну, інтелектуальну, моральну, соціальну та духовну сфери розвитку особистості.

Американський психолог Гренвіл-Стенлі Холл (1844–1924), автор однієї з перших ґрунтовних праць, присвячених підлітковому віку, на основі широкого емпіричного матеріалу запропонував теорію рекапітуляції. Відповідно до цієї теорії, індивідуальний розвиток людини певною мірою відтворює основні етапи історичного розвитку людства. Це проявляється у послідовній зміні форм

поведінки, емоційних станів і соціальних інстинктів, які мають спадкове підґрунтя та генетичну зумовленість.

Особливості підліткового періоду дослідник пов'язував із динамічним і напруженим етапом розвитку, який, за його уявленнями, відображає своєрідний «відгомін» епохи первісності, коли предки людини вели кочовий спосіб життя, займалися полюванням, брали участь у сутичках, підтримували вогонь, вільно

Психологічні особливості підліткового віку науковці пов'язували передусім із процесом статевого дозрівання, який розглядався як провідний чинник розвитку на цьому етапі. Відповідно, кризові явища вважалися природними, неминучими та біологічно зумовленими. За таких підходів, на думку Гренвіл-Стенлі Холл, найбільш доцільною є пасивна педагогічна позиція, оскільки активне втручання в розвиток підлітка з метою його корекції або зміни може бути неефективним і навіть шкідливим, адже суперечить природному перебігу його становлення. [27].

На думку З.Фрейда внутрішні і зовнішні конфлікти у підлітковому періоді — є неминучими і вважаються нормою, а випадки безконфліктного розвитку свідчать про різноманітні варіанти патологічного розвитку.[31, 18].

У 1920–1930-х роках психологія приділяла значну увагу вивченню впливу соціального середовища на формування особистості підлітка. З цією метою здійснювалися дослідження способу життя та психічного розвитку підлітків у межах традиційних суспільств, зокрема на острові Самоа. Основним завданням таких досліджень було з'ясування співвідношення природних (біологічних) і культурних чинників у розвитку людини, тобто визначення ролі спадковості та конкретних соціально-історичних умов. Отримані результати були узагальнені в працях американської дослідниці Маргарет Мід (1901–1978) [35, 16].

На думку Л. Виготського, у вивченні підліткового віку ключовим є визначення провідного психічного новоутворення цього періоду, а також аналіз соціальної ситуації розвитку, яка в кожному віці характеризується унікальною

системою взаємодії між дитиною та її оточенням. Сутність кризи підліткового періоду полягає саме у трансформації цієї системи взаємин.

Психологічний зміст кризи пов'язаний із формуванням почуття дорослості, становленням самосвідомості та новим сприйняттям себе як зрілої особистості, що усвідомлює власні можливості й потенціал. Для підлітків характерні орієнтація на ідеали, схильність до максималізму, а також виражені ф

і Отже, аналізуючи різні теорії, є підстава вважати, що особливості проявів в перебігу підліткового періоду залежать від конкретних соціальних обставин життя і розвитку підлітка, його соціальної позиції у світі дорослих. Основне місце у його психічному розвитку належить, в першу чергу, відносинам із навколишнім світом. Біологічний чинник впливає на підлітка опосередковано — через соціальні стосунки з оточенням.

г У традиційному підході до характеристики підліткового віку виокремлювали низку типових особистісних рис, зокрема егоцентричність, суперечливість емоцій, схильність до усамітнення, прагнення до самоствердження та самопізнання. Також відзначаються невпевненість у собі, формування ідентичності, відчуття власної унікальності, тенденція до емансипації, орієнтація на ідеали, підвищена чутливість, схильність до фантазування та впливовість соціального оточення (конформність) [5].

м У підлітковому віці проявляються специфічні новоутворення: почуття дорослості, потреба у самостверженні.

Період дорослішання — є процесом становлення готовності дитини до життя в суспільстві. Це означає, що тепер підліток має відповідати суспільним вимогам до особистості, діяльності, стосунків і поведінки дорослих. [38].

Становлення відчуття дорослості у підлітковому віці відбувається неоднорідно та індивідуалізовано. Його початкові прояви можуть істотно відрізнятися від зрілих форм і нерідко виникають досить різко. Ігнорування або недостатнє врахування нових тенденцій психічного розвитку підлітків у

с

у

п

виховному процесі може знижувати його ефективність і призводити до стихійного формування особистості.

Усвідомлюючи суттєві зміни у фізичному та статевому розвитку, а також відчуваючи власну здатність брати участь у виконанні соціально значущих завдань у сім'ї та освітньому середовищі, підліток поступово переосмислює своє становище. Він починає сприймати себе як такого, що виходить за межі дитячого віку. У результаті формується нове ставлення до себе, яке характеризується запереченням дитячого статусу та прагненням бути визнаним дорослим.

Це психологічне новоутворення відображає зміну життєвої позиції підлітка щодо себе, інших людей і навколишнього світу. Воно визначає характер його соціальної активності, зумовлює появу нових потреб, мотивів, емоційних переживань і форм поведінкових реакцій[4, 11].

Отже, характерною рисою розвитку особистості в період дорослішання є формування нової мотиваційної спрямованості — посиленого інтересу до власного «Я». У цей час об'єктом усвідомлення стають власна зовнішність, поведінкові прояви, мислення, мовлення, інтелектуальні можливості, здібності, риси характеру та емоційні переживання.

Вітчизняні науковці, зокрема І. Бех, Л. Осьмак та інші, досліджуючи різні аспекти розвитку особистості підлітків, приділяли значну увагу проблемі їх самоствердження. Розвиваючи ідею самоцінності особистості, І. Бех підкреслював, що цей феномен тісно пов'язаний із прагненням людини утвердити власне «Я» як у внутрішньому, особистісному вимірі, так і в соціальному середовищі. Самоствердження розглядається як важливий прояв процесу соціалізації підлітка, який виявляється у його прагненні заявити про себе, проявити індивідуальність і реалізувати власні можливості у системі соціальних взаємодій[4].

Як зазначають І. Булах та С. Максименко, процес самоствердження у перехідний період суттєво ускладнюється через виникнення внутрішніх ціннісно-сміслових бар'єрів. Емоційна амбівалентність, притаманна цьому віку,

зумовлює діаметрально протилежні стратегії репрезентації власного «Я» в соціальному просторі [4, 22].

Становлення особистості під час дорослішання має суперечливий характер. З одного боку, спостерігається прагнення до соціальної інтеграції: індивід порівнює власну поведінку із суспільними еталонами, вибірково транслює потенціали, що формують позитивний образ «Я», та засвоює атрибути дорослості для зміцнення свого статусу серед значущих однолітків. З іншого боку, взаємодія з референтним середовищем нерідко набуває егоцентричних та дисгармонійних рис. У таких випадках здобуття соціального визнання може базуватися на деструктивних моделях, зокрема агресивності, конфліктності та проявах соціальної дезадаптації [23].

Теоретичний аналіз психологічного розвитку підлітків дозволяє класифікувати форми самоствердження за двома векторами:

конструктивний вектор: орієнтація на успіх у навчальній та комунікативній діяльності; запит на моральне й творче самовдосконалення; рольове самовизначення та ідентифікація з ідеальними зразками дорослої поведінки; утвердження автономії та незалежності.

Деструктивний вектор: схильність до використання ненормативної лексики, демонстративна зухвалість, брутальність та виражений егоцентризм.

Таким чином, для особистості молодшого підліткового віку можна визначити рівні самоствердження.

Високий рівень характеризується здатністю підлітків до автономного прийняття рішень та децентричного саморозкриття. У взаємодії з дорослими такі особистості демонструють розвинені комунікативні здібності, орієнтацію на співпрацю та конструктивну співтворчість. Вони користуються заслуженим авторитетом серед однолітків, почуваються впевнено та отримують визнання з боку соціального оточення.

Середній рівень відзначається певною залежністю від дорослих у ситуаціях вибору. Процес саморозкриття має суперечливий характер, де

емпатійність часто межує з егоцентричними та конфліктними проявами. У спілкуванні з референтними особами підлітки дотримуються нормативної мовленнєвої етики, проте їхня поведінка може варіюватися від прагнення до позитивної реалізації до негативних намірів. Визнання частіше знаходять серед дорослих, ніж у групі однолітків; у взаємодії схильні до суперництва, а внутрішню невпевненість намагаються компенсувати демонстративною незалежністю.

Низький рівень виражається у відсутності прагнення до самостійності та домінуванні конфліктно-егоцентричних моделей самопрезентації. Комуникативна сфера таких підлітків характеризується деструктивністю у стосунках як з однолітками, так і з дорослими. Через відсутність авторитету в колективі та глибоку невпевненість у собі вони рідко здобувають соціальне визнання, що створює ризики формування нездорового способу життя та дезадаптивної поведінки [10, 11, 14].

Теоретичний аналіз дозволяє диференціювати рівні самоствердження старших підлітків за критеріями соціальної адаптованості та ціннісної спрямованості.

Високий рівень визначається сформованістю стійких ціннісних орієнтацій та здатністю до детиноцентричного самовираження. Підлітки орієнтовані на конструктивний діалог, виявляють емпатію та готовність до взаємодопомоги. Визнання в соціальному середовищі досягається завдяки наполегливості у реалізації цілей та вмінню вибудовувати гармонійні стосунки з оточуючими.

Середній рівень характеризується вибірковою самостійністю та поміркованістю у прийнятті рішень. Поведінкові реакції залежать від ситуації: ціннісне ставлення до думок інших може змінюватися конфліктністю та самовпевненістю. У комунікації підлітки демонструють гнучкість, поєднуючи адекватну взаємодію з дорослими та використання сленгу в молодіжному

середовищі. Соціальна позиція коливається між конкуренцією та компромісом, що відображає внутрішню амбівалентність почуття впевненості.

Низький рівень виявляється у недостатній автономності (вибір здійснюється переважно під зовнішнім контролем) та переважанні деструктивних стратегій самопрезентації: агресивності, егоцентризму та неадекватності в спілкуванні. Співпраця є епізодичною, а низька рішучість і зверхність часто компенсуються демонстрацією асоціальних звичок, таких як тютюнопаління або вживання алкоголю [10, 11, 14].

У пубертатний період відбувається докорінна зміна внутрішньої позиції учня щодо освітнього процесу. На відміну від молодших школярів, чия активність зосереджена безпосередньо на навчальній діяльності, для підлітків пріоритетного значення набуває сфера міжособистісних взаємин з однолітками. Саме соціальна взаємодія стає фундаментом їхнього внутрішнього інтересу та головним стимулом до перебування в освітньому закладі.

Попри збереження значущості навчання, фокус уваги зміщується у площину комунікації. Мотивація позитивного ставлення до школи в цей час значною мірою детермінована потребою у спілкуванні з ровесниками. Водночас розвиток власне навчальної мотивації підлітків спирається на актуалізацію пізнавальних потреб та специфічних інтелектуальних інтересів.

Особливу роль у розширенні спектра здібностей та нахилів особистості відіграє практична апробація власних можливостей у різних видах трудової та позашкільної діяльності. Така орієнтація на прикладний досвід створює необхідні умови для конструктивного самоствердження підлітка та його подальшого особистісного вдосконалення. [10].

Як стверджує Булах І.С. [5] процес особистісного розвитку в період дорослішання, з одного боку, тісно пов'язаний з генотипічними і віковими аспектами, на що вказують варіативність, гетерохронність становлення особистісних властивостей між різними віковими інтервалами.

З іншого боку, особистісне зростання у підлітковому віці нерозривно пов'язане з соціальною ситуацією розвитку, оскільки всі перепетії сучасної соціальної історії: нові віяння, мода, соціально-політичні погляди, ідеологія, вибір цінностей, престижність професій, заповнення вільного часу, курйози і катаклізми, досягнення духовної культури, підйоми і падіння моральності, провокації молодіжних випробувань, знаменний мовленнєвий сленг, інновації субкультури – все це та багато іншого відбиваються у свідомості й самосвідомості сучасного підлітка, вводячи його в повсякденність буття [16,18].

Отже, підлітковий вік є визначальним і надзвичайно складним етапом становлення особистості як цілісної, саморегульованої та соціально активної системи. Саме в цей період відбувається інтенсивне формування самосвідомості, почуття дорослості, ціннісних орієнтацій, моральних переконань і мотивації до самореалізації. Підліток активно пізнає себе, прагне самоствердження, вибудовує власну систему життєвих цілей і вчиться відповідати за свої вчинки

Аналіз наукових підходів засвідчує, що розвиток особистості в підлітковому віці зумовлений не лише біологічними змінами, а передусім соціальною ситуацією розвитку, характером міжособистісних стосунків, умовами виховання та навчання. Саме система соціальних відносин визначає специфіку перебігу підліткової кризи, рівень самоствердження й напрям особистісного зростання — конструктивний чи деструктивний [1, 6, 25].

Таким чином, ефективна педагогічна та психологічна підтримка підлітка має ґрунтуватися на розумінні його внутрішніх переживань, потреби в автономії, визнанні та самореалізації. Створення сприятливого соціального середовища, яке поєднує вимогливість і підтримку, сприяє формуванню зрілої, відповідальної та гармонійно розвиненої особистості, здатної до саморозвитку й активної участі в суспільному житті [27, 32].

1.2 Логічне мислення як психологічний феномен: сутність, структура та види.

Процес мислення був і залишається предметом вивчення багатьох дисциплін: філософії, психології, логіки, педагогіки, фізіології, кібернетики та інших.

Одним із ключових питань філософії є проблема співвідношення мислення і буття, зокрема визначення первинності матерії чи свідомості, а також можливості й способів пізнання світу. У філософії мислення розглядається як суспільно-історичний процес, що відображає розвиток пізнавальних можливостей людства. Водночас психологія зосереджується на мисленні конкретної особистості, сформованому під впливом історичних і соціокультурних умов.

Філософію цікавить результат пізнання — чи є мислення адекватним відображенням реальності, тоді як психологія досліджує сам процес його формування та функціонування. У ході історичного розвитку психологія відокремилася від філософії, зберігши інтерес до теоретичного, міркувального мислення [13, 15]

У межах цього дослідження увага приділяється логічному мисленню, що потребує уточнення базового поняття. Мислення — це процес узагальненого й опосередкованого відображення дійсності через встановлення суттєвих зв'язків і

Мислення відіграє ключову роль у житті людини, оскільки забезпечує можливість глибокого пізнання навколишнього світу, дає змогу передбачати та прогнозувати розвиток подій, а також ефективно використовувати закономірності реальності для задоволення власних потреб і досягнення цілей. [22].

Логіка як самостійна наука має багатовікову історію. Слово логіка походить від грецького *logos*, що в перекладі означає: слово, смисл, думка, мова [41]. Словом логіка вказують на здатність людини відображати навколишній світ за допомогою мислення — це одне із значень цього слова.

Логіка навчає мислити правильно, допомагає уникати помилкових вуджень і будувати обґрунтовані думки. Вона також розвиває вміння послідовно

й зрозуміло викладати знання, впорядковуючи та дисциплінуючи процес мислення [35, 43].

Проблема розвитку логічного мислення є однією з ключових у психології, педагогіці та філософії освіти. Вона пов'язана з дослідженням когнітивних процесів людини, формуванням інтелектуальних умінь і здатністю до раціонального аналізу інформації. У науковій літературі логічне мислення розглядається як важлива складова інтелектуальної діяльності особистості, що забезпечує здатність до аналізу, узагальнення, встановлення причиннонаслідкових зв'язків і прийняття обґрунтованих рішень [21, 17] Мислення як діяльність, процес, складається з певних мислинневих операцій: аналізу, синтезу, порівняння, абстракції, конкретизації, узагальнення (схема 1).

Схема 1. Основні процеси мислення.

Фундатор української психологічної школи Григорій Костюк зробив вагомий внесок у дослідження мислення. Учений розглядав мислення як складний психічний процес, що забезпечує опосередковане й узагальнене відображення реальності. Науковець вважає, що мислення формується у процесі діяльності та взаємодії людини з навколишнім світом. У своїх працях дослідник підкреслював роль таких логічних операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та абстрагування, які лежать в основі розвитку логічного мислення. Він обґрунтував взаємозв'язок навчання, виховання і психічного розвитку, розглядаючи мислення крізь призму формування особистості [13].

Подальший розвиток ідей психологічного дослідження мислення пов'язаний з працями українського психолога Сергія Максименка. Учений розглядає мислення як складову інтелектуальної діяльності людини, що забезпечує розв'язання проблемних ситуацій. У межах його наукової концепції підкреслюється, що логічне мислення формується через активну пізнавальну

діяльність, у процесі якої людина навчається встановлювати закономірності та робити обґрунтовані висновки [23].

Логічне мислення — якісно новий, вищий етап у розвитку пізнання. Його роль полягає у тому, щоб виявити головні властивості й ознаки предмета, розкрити закономірні зв'язки. Мислення відображає дійсність в узагальнених образах, виділяє у предметах загальне, повторюване, суттєве, істотне. Абстрактному мисленню передують чуттєве пізнання [9]. Основними формами чуттєвого пізнання є відчуття, сприйняття, уявлення. Від чуттєвого пізнання людина переходить до абстрактного мислення, основні форми якого поняття, судження, умовивід. Чуттєве пізнання та абстрактне мислення відтворюють один і той же предмет; спільною їх основою є практика людства. Ці ступені пізнання поєднуються, доповнюючи і збагачуючи одне-одне. Оперування поняттями, судженнями, умовиводами складає формально-логічний апарат мислення [19]. Логічна форма мислення застосовується в усіх сферах знання.

Логічне мислення має такі особливості і може трактуватися як:

мислення відображає дійсність в узагальнених формах.

Абстрактне мислення — форма опосередкованого відображення світу.

Абстрактне мислення — процес активного відображення дійсності.

Абстрактне мислення нерозривно пов'язане з мовою [19].

Видатний український педагог Василь Сухомлинський у своїх працях наголошував, що формування мислення є одним із найважливіших завдань освіти. Педагог зазначав, що розвиток мислення учнів відбувається через активну пізнавальну діяльність, дослідницьку роботу та розв'язування проблемних завдань. Особливу увагу він приділяв розвитку самостійності мислення та здатності учнів до логічного аналізу.

На основі аналізу праць вище згаданих українських дослідників логічне мислення можна визначити так:

Логічне мислення — це вид розумової діяльності людини, що ґрунтується на використанні логічних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення,

абстрагування та умовиводів) і спрямований на встановлення причиннонаслідкових зв'язків, обґрунтування суджень та розв'язання пізнавальних і практичних завдань [36].

Сутність логічного мислення полягає у здатності людини правильно, послідовно й обґрунтовано мислити, встановлювати зв'язки між явищами та робити обґрунтовані висновки на основі фактів.

Першою важливою рисою логічного мислення є послідовність. Вона передбачає таку організацію мисленнєвого процесу, за якої думки вибудовуються у логічно впорядкованому порядку, без суперечностей та порушення причиннонаслідкових зв'язків. Ця риса мислення забезпечує системність міркувань, коли кожне наступне твердження логічно випливає з попереднього. У наукових дослідженнях ця риса проявляється у чіткій структурі викладу матеріалу, дотриманні логіки аргументації та послідовному переході від постановки проблеми до її розв'язання.

Обґрунтованість полягає в тому, що кожне твердження або висновок має спиратися на певні докази, факти чи аргументи, передбачає використання перевіреної інформації, логічних доказів та наукових даних, що підтверджують висловлені положення.

Чіткість мислення передбачає правильне використання термінів, уникнення двозначності у формулюваннях і логічну визначеність понять.

Зв'язність означає, що окремі думки, судження та аргументи пов'язані між собою логічними відношеннями. Зв'язність забезпечує цілісність мисленнєвого процесу та дозволяє вибудовувати систему аргументів, які взаємодоповнюють один одного. Завдяки зв'язності формується логічна структура міркування, яка робить процес мислення зрозумілим і переконливим.

Здатність до формування висновків полягає у вмінні узагальнювати отриману інформацію та на її основі робити логічно правильні й обґрунтовані висновки. Ця здатність реалізується через такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та абстрагування. Саме формування висновків

є підсумковим етапом логічного мислення, що дозволяє узагальнити результати дослідження та визначити їх теоретичне і практичне значення. Сукупність цих характеристик забезпечує ефективність пізнавальної діяльності людини, сприяє розвитку наукового мислення та формуванню об'єктивних знань про навколишній світ [35, 41]

Процес логічного мислення неможливий без розумових операцій, а саме: аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, узагальнення.

Порівняння є однією з ключових мисленнєвих операцій, що дозволяє виявляти як спільні, так і відмінні характеристики об'єктів. Рівень складності цього процесу залежить від поставленої мети та особливостей самих об'єктів. Саме завдяки порівнянню стає можливим глибше зрозуміти їхні суттєві ознаки.

Аналіз у мисленні продовжує процес чуттєвого пізнання і полягає в уявному поділі об'єктів на окремі частини, ознаки та властивості. Спочатку він виникає в практичній діяльності, а згодом переходить у внутрішній, розумовий план. Проте сам по собі аналіз не дає повного розуміння, тому потребує поєднання із синтезом [43].

Синтез, своєю чергою, означає об'єднання окремих елементів у цілісну систему, яка набуває нових властивостей. У взаємодії аналіз і синтез забезпечують більш глибоке та всебічне пізнання дійсності.

Абстрагування полягає у свідомому виділенні важливих ознак і відокремленні їх від другорядних. Сам термін походить від латинського, що означає «відокремлювати». [22; 23].

Узагальнення полягає в об'єднанні предметів за суттєвими ознаками, виокремленими в процесі абстрагування, і дає змогу класифікувати їх за різними рівнями

Узагальнення – це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова.

Узагальнення виокремлених рис предметів та явищ дає можливість групувати об'єкти за видовими, родовими й іншими ознаками [27].

У психології логічне мислення розглядається як пізнавальний психічний процес, який забезпечує відображення дійсності через поняття, судження та умовиводи. Воно дозволяє людині узагальнювати досвід, аналізувати ситуації, вирішувати проблеми та приймати обґрунтовані рішення.

Структура логічного мислення визначається як система взаємопов'язаних елементів, що забезпечують процес міркування.

Думка, яка фіксує відображення предмета через сукупність його суттєвих ознак, називається поняттям [24].

Судження — це форма мислення, у якій стверджується або заперечується щось про предмет чи явище. Наприклад: «Освіта є важливим фактором розвитку суспільства».

Форму мислення, завдяки якій із одного або кількох відомих суджень ми отримуємо нове судження, називають умовиводом.

Наприклад:

- Усі люди мають право на освіту.
- Студенти є людьми.
- Отже, студенти мають право на освіту.

Об'єктом мисленнєвої діяльності індивіда виступають інтелектуальні задачі, що різняться за своїм змістом і визначають динамічне поєднання практично-дійових, образних та концептуальних елементів у процесі їхнього розв'язання. Як зазначає Т. Вакалюк, проблематика становлення логічного мислення в різноманітних прикладних галузях перебувала у фокусі уваги багатьох дослідників, зокрема П. Бельчева, І. Розіної, О. Халабузар, Н. Чернеги, Л. Шиловой, Т. Яновської та інших.

Процес пізнання навколишньої дійсності бере свій початок із сенсорного досвіду — відчуттів та сприймань, які стають підґрунтям для виникнення складніших когнітивних операцій. Мислення інтегроване в усі ментальні

процеси людини, дозволяючи їй трансцендувати межі безпосереднього чуттєвого сприйняття. Завдяки здатності фіксувати глибинні взаємозв'язки та закономірності між об'єктами, мислення значно розширює горизонти пізнання, забезпечуючи перехід від уже опанованих знань до досягнення невідомих раніше аспектів реальності.

Психологія поділяє мислення на окремі його різновиди, що стосуються як вирішення конкретних розумових завдань, так і визначають індивідуальні відмінності мислення (Схема 2):

Схема 2: Види мислення.

1. За змістом:

Наочно-дійове (предметно-дійове, конкретно-дійове) – тут інструментом мислення є предмет. Такий тип мислення є особливим, тому, що за його допомогою неможливо, не виконуючи практичних дій, розв'язати поставлене завдання. Тому він міцно поєднаний із практикою.

Наочно-образне – без виконання практичних дій дозволяє знайомство з реальним світом, тому може бути виконано тільки в ідеальному плані.

Абстрактне (абстрактно-логічне) – дозволяє виділити суттєві властивості та зв'язки предмета і нехтувати усім іншим, реалізується через мовлення за допомогою понять, які не мають безпосередньої чуттєвої основи, властивої сприйманню та уявленню.

За характером задач:

Теоретичне – передбачає знаходження загальних закономірностей.

Практичне – націлене на вирішення поставлених завдань [23].

За характером логічних операцій: індуктивне мислення, дедуктивне, аналітичне.

Індуктивне мислення — це вид логічного мислення, при якому узагальнення формуються на основі аналізу окремих фактів або явищ. Іншими словами, міркування відбувається від часткового до загального. Наприклад,

досліджуючи кілька подібних явищ, людина може зробити висновок про існування певної закономірності [12,17].

Українська дослідниця Олена Пометун зазначає: «Індуктивне мислення дозволяє учням самостійно відкривати знання через аналіз фактів, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу» [33].

Індуктивне мислення широко використовується у наукових дослідженнях, експериментальній діяльності та навчанні.

Дедуктивне мислення є процесом логічного міркування, при якому висновок формується на основі загальних правил або закономірностей. У цьому випадку міркування відбувається від загального до конкретного. Наприклад, знаючи загальні закони або правила, людина може застосувати їх до конкретної ситуації. Дедуктивне мислення формує логічну культуру особистості та забезпечує здатність до аргументованого обґрунтування власної позиції [3]. Дедуктивне мислення є основою наукового доведення, логічного аналізу та системного мислення.

Аналітичне мислення пов'язане зі здатністю людини розкласти складні явища на окремі складові та досліджувати їхні взаємозв'язки. Цей вид мислення дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; визначати структуру явищ; аналізувати інформацію.

Наталія Морзе у своїх дослідженнях стверджує, що аналітичне мислення є важливою складовою розвитку цифрової компетентності та інформаційної культури особистості.

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють критично-логічному мисленню, яке поєднує логічний аналіз із оцінюванням інформації. Критичне мислення передбачає здатність людини аналізувати інформацію, оцінювати аргументи та формувати обґрунтовані висновки [41].

Логічне мислення є важливим психологічним феноменом, що забезпечує здатність людини до раціонального пізнання та аналізу інформації. Кожен із видів мислення виконує важливу функцію у процесі пізнання та навчання. Їх

розвиток сприяє формуванню інтелектуально-розвиненої особистості, здатної аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати ефективні рішення.

Дослідники сучасної педагогічної психології також наголошують, що розвиток логічного мислення є необхідною умовою формування критичного мислення, аналітичних здібностей та інтелектуальної самостійності особистості.

1.3 Закономірності та чинники розвитку логічного мислення у підлітковому віці

Підлітковий вік є важливим етапом становлення особистості. Саме в цей період формуються основи свідомої поведінки, характеру, моральних уявлень і соціальних установок. Це перехід від дитинства до дорослості, який супроводжується помітними змінами в мисленні та емоціях.

У підлітків зростає рівень самосвідомості, з'являється потреба в самоствердженні, а також прагнення до рівноправного й довірливого спілкування як з однолітками, так і з дорослими. Зазвичай цей період охоплює вік від 11–12 до 14–15 років і відповідає навчанню в 5–9 класах, де школа в

и Підлітковий вік – це період інтелектуального розвитку особистості. В цей час відбувається інтенсивне формування логічного мислення, що проявляється у здатності до аналізу, узагальнення, абстрагування та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

п У психологічній науці підкреслюється, що розвиток логічного мислення підлітків пов'язаний із переходом від наочно-образного до абстрактно-логічного мислення, що забезпечує формування більш складних форм пізнавальної діяльності [22].

к Провідним чинником розвитку в підлітковий період постає власна соціальна активність індивіда, спрямована на засвоєння соціокультурних цінностей та побудову системи взаємин з дорослими і однолітками. Міжособистісне спілкування, навчання та суспільно корисна праця інтегровано

о
в
и

забезпечують позитивну динаміку психічних процесів та становлення особистості загалом.

На цьому етапі відбувається інтенсивний когнітивний розвиток, що характеризується переходом до якісно нових інтелектуальних структур. Упродовж підліткового періоду вдосконалюються мислення й пам'ять, формується цілісна картина світу, розширюється діапазон суджень та уяви. Ключовими ознаками когнітивної сфери стають розвиток абстрактного мислення, логічної пам'яті та опанування метакогнітивних навичок, що безпосередньо впливає на здатність підлітка до складних моральних суджень[38].

Особливо плідним цей вік є для формування словесно-логічного мислення. Навчальний матеріал (зокрема з математики, фізики, хімії) вимагає від учнів оперування системою наукових понять, що стимулює розвиток теоретичного рефлексивного мислення. Ж. Піаже визначав цей етап як рівень формальних операцій [51]. На відміну від молодших школярів, які спираються на конкретні емпіричні дані, підлітки здатні до абстрагування та сприйняття дійсності як одного з варіантів можливого, що є свідченням високого рівня інтелектуальної зрілості.

Важливою закономірністю у підлітковому віці є розвиток основних логічних операцій, таких як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та класифікація. Завдяки цим операціям підлітки навчаються структурувати інформацію, встановлювати зв'язки між явищами та будувати логічні міркування

Ще однією характерною особливістю є зростання критичності мислення. Підлітки починають більш усвідомлено оцінювати інформацію, аналізувати різні точки зору, ставити під сумнів твердження та шукати логічні аргументи для підтвердження власної позиції [20].

Для цього вікового етапу характерний розвиток рефлексивності мислення, що проявляється у здатності аналізувати власні міркування та контролювати

процес розв'язання інтелектуальних задач. Рефлексія сприяє формуванню самостійності мислення та підвищує ефективність пізнавальної діяльності підлітків [38].

На етапі формальних операцій підліток набуває здатності виявляти закономірності та цілеспрямовано аналізувати фактори, що впливають на виникнення певних явищ. У цей період також формується прагнення до планування власного майбутнього, що передбачає розвиток гіпотетико-дедуктивного мислення, характерною ознакою якого є використання формальних логічних операцій. [38, 47].

Однією з важливих характеристик абстрактного мислення є використання понять, завдяки яким людина усвідомлює особливості власного процесу міркування у ході пізнавальної діяльності. У підлітковому віці відбуваються суттєві зміни у способах розв'язання пізнавальних завдань. Якщо молодші школярі здебільшого орієнтуються на безпосередні ознаки задачі, то підлітки починають аналізувати її, насамперед визначаючи можливі взаємозв'язки між наявними даними. У процесі такого аналізу вони висувають різні припущення щодо характеру цих зв'язків, після чого перевіряють їх у ході міркування. Таким чином формується здатність оперувати гіпотезами під час розв'язання інтелектуальних завдань, що свідчить про перехід до більш високого рівня розвитку мислення [46].

Мислення, що відповідає стадії формальних операцій, характеризується здатністю до висування, перевірки та критичного оцінювання гіпотез. Підліток уже може оперувати не лише конкретними, емпірично перевірюваними фактами, а й абстрактними припущеннями, навіть якщо вони не узгоджуються з наявним досвідом. Такий рівень інтелектуального розвитку сприяє формуванню вмінь прогнозувати події, планувати власну діяльність і передбачати можливі наслідки своїх дій. [36, 51].

Серед основних чинників розвитку логічного мислення у підлітковому віці важливе місце посідає навчальна діяльність, яка виступає провідним

середовищем інтелектуального розвитку особистості. У процесі навчання підлітки залучаються до різних видів пізнавальної активності, що потребують застосування логічних операцій, аналізу інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формування обґрунтованих висновків. Саме систематична навчальна діяльність створює умови для розвитку мислення більш високого рівня, зокрема абстрактно-логічного [25].

Як зазначає С. Д. Максименко, навчання не лише передає знання, а й сприяє розвитку інтелектуальних процесів, оскільки у навчальній діяльності учні постійно виконують такі розумові операції, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та класифікація. Розв'язання навчальних завдань різного рівня складності стимулює активну розумову діяльність підлітків, формує здатність до логічного осмислення інформації та сприяє розвитку самостійності мислення

У підлітковому віці навчальна діяльність набуває нових особливостей, оскільки учні починають усвідомлювати значення знань для власного розвитку та майбутньої професійної діяльності. За словами М. В. Савчина та Л.П. Василенко, саме в цей період значно зростає роль пізнавальної мотивації, що стимулює інтерес до навчання та активізує мисленнєві процеси. У результаті підлітки не лише засвоюють нову інформацію, а й навчаються аналізувати її, робити узагальнення, висувати припущення та перевіряти їх у процесі пізнавальної діяльності [38].

Важливою особливістю навчальної діяльності є її проблемний характер, оскільки виконання навчальних завдань часто передбачає розв'язання проблемних ситуацій. Проблемне навчання стимулює інтелектуальну активність учнів, розвиває здатність до логічного аналізу, аргументації та самостійного пошуку рішень. У процесі такої діяльності підлітки вчаться будувати гіпотези, перевіряти їх та обґрунтовувати власні висновки, що сприяє формуванню логічного мислення [13]. Крім того, навчальна діяльність сприяє розвитку рефлексивного мислення, оскільки підлітки поступово вчаться контролювати

власні пізнавальні дії, оцінювати правильність виконання завдань та аналізувати власні помилки. Така рефлексія є важливою умовою формування критичного та самостійного мислення [20].

Тому доцільно вважати, що навчальна діяльність виступає одним із провідних чинників розвитку логічного мислення підлітків. Вона забезпечує систематичне залучення учнів до інтелектуальної діяльності, формує здатність до аналізу та узагальнення інформації, сприяє розвитку критичності мислення та створює умови для формування самостійної пізнавальної активності. Важливим чинником розвитку логічного мислення у підлітковому віці є мовленнєвий розвиток, оскільки мовлення виступає не лише засобом спілкування, а й важливим інструментом формування, організації та вираження мисленнєвих процесів. У психологічних дослідженнях підкреслюється, що мислення та мовлення перебувають у тісному взаємозв'язку: за допомогою мовлення людина не тільки передає свої думки, але й структурує їх, усвідомлює та уточнює. Тому підвищення рівня мовленнєвого розвитку сприяє більш ефективному здійсненню розумових операцій і формуванню логічних суджень [38].

У підлітковому віці мовлення стає більш розгорнутим, змістовним і логічно організованим. Підлітки починають активніше використовувати складні мовні конструкції, точніше формулювати власні думки та аргументувати свою позицію. Завдяки цьому вони набувають здатності чітко висловлювати міркування, будувати послідовні пояснення та робити узагальнення на основі аналізу інформації. Розвиток мовлення також сприяє формуванню вмінь вести дискусію, доводити власну точку зору та критично оцінювати різні погляди [41].

Крім того, мовлення виступає важливим засобом усвідомлення та регуляції пізнавальної діяльності. За допомогою внутрішнього мовлення підлітки планують свої дії, аналізують умови завдань та контролюють процес їх розв'язання. Це сприяє розвитку рефлексивності мислення та формуванню здатності до самостійного логічного міркування [23].

Значну роль у розвитку мовлення відіграє навчальна діяльність та соціальна взаємодія, оскільки під час спілкування з учителями та однолітками підлітки набувають досвіду аргументації, пояснення та обґрунтування власних думок. Такі види діяльності, як обговорення навчальних проблем, участь у дискусіях, підготовка усних відповідей і письмових робіт, стимулюють розвиток мовленнєвих навичок і водночас сприяють удосконаленню логічного мислення

Отже, мовленнєвий розвиток є одним із ключових чинників інтелектуального становлення підлітків. Чим більш розвинені мовленнєві вміння, тим ефективніше підліток здатний формулювати судження, аргументувати власні висновки та здійснювати логічний аналіз інформації, що є важливою умовою розвитку логічного мислення.

Значну роль у розвитку логічного мислення підлітків відіграє соціальне середовище, зокрема взаємодія з однолітками та дорослими. У процесі спілкування підлітки навчаються аргументувати свої погляди, брати участь у дискусіях та аналізувати альтернативні точки зору, що стимулює розвиток логічного мислення [34].

Окрім зазначених факторів, важливу роль у розвитку логічного мислення підлітків відіграють індивідуально-психологічні чинники, серед яких особливе значення мають пізнавальна мотивація, рівень інтелектуальної активності, інтерес до навчальної діяльності та особистісні особливості учня. Саме ці характеристики визначають інтенсивність та ефективність пізнавальної діяльності підлітка, а також впливають на рівень розвитку його мовленнєвих процесів. Зокрема, пізнавальна мотивація стимулює прагнення до отримання нових знань, пошуку відповідей на складні питання та самостійного розв'язання інтелектуальних завдань [32].

Дослідники підкреслюють, що високий рівень мотивації до навчання та пізнання сприяє активному залученню підлітків до навчального процесу. За наявності внутрішньої зацікавленості в отриманні знань учні більш активно

використовують логічні операції мислення, прагнуть глибше зрозуміти навчальний матеріал, аналізують отриману інформацію та намагаються встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами. Така інтелектуальна активність сприяє розвитку здатності до самостійного мислення, формуванню уміння аргументувати власні судження та робити обґрунтовані висновки [33].

Важливим компонентом індивідуально-психологічних чинників є також рівень інтелектуальної активності, який проявляється у прагненні підлітка до пізнавального пошуку, ініціативності у розв'язанні навчальних завдань та готовності до подолання інтелектуальних труднощів. Підлітки з високим рівнем пізнавальної активності частіше проявляють самостійність у навчанні, намагаються знаходити різні способи вирішення проблемних ситуацій та демонструють більшу гнучкість мислення.

Крім того, значний вплив на розвиток логічного мислення мають особистісні риси підлітка, зокрема наполегливість, відповідальність, самостійність і здатність до рефлексії. Наявність цих якостей сприяє більш усвідомленому ставленню до навчання, розвитку вміння аналізувати власні дії та оцінювати результати своєї діяльності. У результаті формується здатність до самоконтролю пізнавальних процесів, що є важливою передумовою розвитку логічного та критичного мислення [46].

Із вище викладеного матеріалу можна зробити висновок, що індивідуально-психологічні чинники відіграють важливу роль у формуванні логічного мислення підлітків. Рівень пізнавальної мотивації, інтелектуальної активності, інтересу до навчання та особистісні якості значною мірою визначають ефективність засвоєння знань і розвиток здатності до самостійного та логічно обґрунтованого мислення.

Отже, розвиток логічного мислення у підлітковому віці має закономірний і поетапний характер та зумовлюється взаємодією низки когнітивних, соціальних і педагогічних чинників. У цей період відбуваються суттєві зміни у структурі пізнавальної діяльності підлітків: удосконалюються основні розумові операції,

формується здатність до абстрактного та гіпотетико-дедуктивного мислення, зростає рівень критичності та самостійності суджень. Підлітки починають більш активно використовувати аналіз, синтез, узагальнення та інші логічні операції, що дозволяє їм не лише засвоювати нову інформацію, а й осмислювати її, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати обґрунтовані висновки.

Важливу роль у цьому процесі відіграє навчальна діяльність, яка створює умови для розвитку інтелектуальних здібностей, стимулює пізнавальну активність і сприяє формуванню навичок самостійного мислення. Не менш значущими є мовленнєвий розвиток, соціальна взаємодія з однолітками та дорослими, а також індивідуально-психологічні особливості підлітків, зокрема рівень пізнавальної мотивації та інтелектуальної активності. Сукупна дія цих факторів забезпечує формування більш складних форм мислення та сприяє інтелектуальному становленню особистості.

У зв'язку з цим особливого значення набуває створення сприятливого освітнього середовища, яке підтримує інтерес до пізнання, заохочує до активного обговорення навчальних проблем, стимулює самостійний пошук рішень та розвиток критичного мислення. Використання проблемного навчання, дискусій, дослідницьких завдань та інших активних методів навчання сприяє формуванню логічного мислення підлітків і розвитку їхнього інтелектуального потенціалу

Таким чином, цілеспрямована педагогічна підтримка розвитку мислення підлітків, у поєднанні з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, є важливою умовою формування здатності до самостійного аналізу інформації, аргументованого висловлення власних думок і прийняття обґрунтованих рішень у різних життєвих ситуаціях

Висновки до розділу 1

У результаті теоретичного аналізу проблеми розвитку логічного мислення підлітків встановлено, що підлітковий вік є визначальним етапом становлення

особистості, який характеризується глибокими психофізіологічними, когнітивними та соціальними змінами. Саме в цей період відбувається інтенсивне формування самосвідомості, почуття дорослості, ціннісних орієнтацій і прагнення до самоствердження, що створює підґрунтя для розвитку складних форм мислення.

З'ясовано, що логічне мислення виступає важливим психологічним феноменом, який забезпечує здатність особистості до аналізу, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та прийняття обґрунтованих рішень. Його структура охоплює такі основні компоненти, як поняття, судження та умовиводи, а функціонування забезпечується системою мисленнєвих операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування). Розвиток логічного мислення передбачає формування послідовності, обґрунтованості, чіткості та зв'язності міркувань.

Встановлено, що у підлітковому віці відбувається перехід від наочнообразного до абстрактно-логічного мислення, що супроводжується розвитком гіпотетико-дедуктивного мислення, критичності та рефлексивності. Це забезпечує здатність підлітків оперувати абстрактними поняттями, висувати гіпотези та здійснювати їх перевірку в процесі пізнавальної діяльності. Доведено, що розвиток логічного мислення підлітків має закономірний характер і зумовлюється комплексом взаємопов'язаних чинників, серед яких провідне місце належить навчальній діяльності як основному середовищу інтелектуального розвитку. Важливу роль також відіграють мовленнєвий розвиток, соціальна взаємодія з однолітками та дорослими, а також індивідуально-психологічні особливості, зокрема пізнавальна мотивація, інтелектуальна активність і здатність до рефлексії.

Отже, ефективний розвиток логічного мислення підлітків можливий за умови створення сприятливого освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність, підтримує самостійність мислення, сприяє розвитку критичного аналізу та формує здатність до аргументованого висловлення власної

позиції. Це, у свою чергу, забезпечує формування інтелектуально розвиненої, соціально зрілої та самостійної особистості, здатної до успішної самореалізації.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

2.1 Організація та методика емпіричного дослідження логічного мислення у підлітків

Розгортаючи дослідження особливостей розвитку логічного мислення у підлітковому віці, необхідно розкрити його психологічну сутність, зміст, структуру, характеристики та параметри, апробувати методи вивчення, виявити тенденції його становлення на досліджуваному віковому етапі.

Одним із ключових напрямів цілеспрямованого дослідження когнітивної сфери підлітків є психодіагностика їхніх пізнавальних процесів, зокрема мислення, сприйняття, пам'яті, уваги та уваги. Індивідуальні відмінності у розвитку цих здібностей нерідко зумовлюють труднощі в освітній діяльності підлітків і впливають на успішність їх навчання.

Психодіагностичне обстеження передбачає комплексний аналіз психічного розвитку особистості, який охоплює не лише вікові закономірності, а й динаміку індивідуально-типологічних характеристик підлітка. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти особливості його когнітивного розвитку та визначити чинники, що впливають на ефективність навчальної діяльності.

Підлітки усвідомлено визначають походження своїх труднощів і зачасту розуміють, що саме може їм допомогти. Але до процесу діагностування ставляться неоднозначно.

Щоб контактувати з підлітком, необхідна добровільність, конфіденційність і відповідальність. Він повинен бути впевненим, що психолог не буде використовувати інформацію про нього для маніпулювання, і що зміст діагностичних бесід з ним не стане відомим ні вчителям, ні батькам, ні однокласникам.

У психодіагностичній програмі, яка припускає профілактичне обстеження всіх учнів середніх класів, використовуються методики діагностики інтелектуальної сфери, емоційно-мотиваційної сфери, характерологічних особливостей, міжособистісних відносин і професійної спрямованості школярів

Для того, щоб оцінити інтелектуальний рівень підлітка проводяться дослідження за психодіагностичними методиками: «Тест Векслера», «ШТРР», «Методика дослідження загальних розумових здібностей (за Р. Вандерлік) », «Матриці Равена», «Тест структури інтелекту Р. Амтхауера » і «Інтелектуальний тест Г.Айзенка». Саме ці методики зазначені у «Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби» за загальною редакцією В.Г.Панка.

Кожна з перерахованих методик оцінює різні сторони інтелекту. Їх слід застосовувати залежно від того, яку мету, проводячи психодіагностику, ставить перед собою психолог.

«Тест Векслера» дозволяє визначити рівень розвитку вербального і невербального інтелекту.

Методика «ШТРР» - шкільний тест розумового розвитку, призначений для дослідження загальної обізнаності школяра, умінь проводити аналогії, класифікувати і узагальнювати поняття. Шкільний тест розумового розвитку застосовується для визначення рівня розумового розвитку учнів 7-9 класів віком

від 12 до 16 років. В основі його створення лежить принцип діагностики, орієнтованої на соціально-психологічний норматив.

ШТРР включає 6 підтестів, кожен з яких містить 15-25 завдань. Є груповим. Кожен підтест об'єднаний певною темою:

-“Поінформованість” (1, 2)

-“Аналогії” (3)

-“Логічні класифікації” (4)

-“Логічні узагальнення” (5)

-“Ряди з чисел” (6)

Методика «Прогресивні матриці Равена» (розроблена Дж. Равеном і Л. Пенроузом у 1936 р.) — це класичний тест для оцінки рівня інтелектуального розвитку, логічного мислення та здатності до системного аналізу. Вона базується на знаходженні закономірностей у геометричних візерунках (матрицях), де потрібно вибрати бракуючий елемент серед варіантів відповідей. Дана методика призначена для оцінки IQ та невербального інтелекту. Матриці можуть бути різних типів: чорно-білі прогресивні матриці (класичні, 60 завдань, 5 серій по 12 задач, зазвичай 20-30 хв); кольорові матриці (для дітей 5-11 років, літніх людей або осіб з порушеннями). Тестування включає 60 завдань, де з кожною задачею складність зростає (прогресивний характер). Загальна сума балів (1 бал за правильну відповідь) переводиться у відсотковий рівень IQ. Результати часто поділяють на 5 рівнів: від «особливо високого» до особливостей, що робить її ефективною для об'єктивного вимірювання здібностей.

Тест Г. Айзенка — це універсальний психологічний тест, що визначає рівень інтелекту. Він призначений для оцінки рівня загального інтелектуального розвитку людини, а також рівня розвитку деяких спеціальних видів мислення,

зокрема математичного і лінгвістичного. Варто відмітити, що в повнокомплектному тесті Г. Айзенка є вісім різних субтестів.

Для того, щоб дослідити психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей-підлітків, було складено індивідуальний план.

Це дозволило нам поглибити розуміння закономірностей розвитку мислення та обрати методики дослідження, найбільш релевантні для учнів середнього шкільного віку.

Для вивчення особливостей мислення підлітків 6–8 класів була розроблена комплексна програма, яка включала кілька взаємодоповнювальних методів дослідження.

Робота була організована за таким планом: визначення мети та завдань; добір методів і психодіагностичних інструментів; прогнозування ефективності обраних методик; складання інструкцій для учнів; підготовки бланків для фіксації результатів.

Особливу увагу було приділено валідності обраних інструментів та їх відповідності віковим особливостям підлітків 6-8 класів.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.

На основі того, що в кваліфікаційній роботі розглядаються психологічні особливості розвитку логічного мислення підлітків, вважається за доцільне проаналізувати рівень розвитку та динаміку логічних й творчих компонентів мислення, мисленнєвих дій учнів, та виявити загальний показник вербального та невербального мислення підлітків. Така організація дослідження дозволить нам зробити статистично значимий висновок про розвиток мислення підлітків в загальноосвітньому закладі.

Було проведено експериментальне дослідження щодо психологічних особливостей розвитку логічного мислення учнів підліткового віку.

Дослідження проводилося серед учнів Ковалівського академічного ліцею. Для проведення тестування було вибрано 42 учні 7-х класів.

Провели тестування за методикою **Прогресивних матриць Равена**, спрямоване на оцінку аналітичного, логічного та абстрактного мислення. Така методика дозволяє оцінити здатність учня встановлювати закономірності у візуальних рядах. Перевага такої методики в тому, що її можна використовувати в індивідуальній та груповій діагностичній роботі.

За результатами первинної діагностики було встановлено такі узагальнені результати:

Таблиця 2.1

Узагальнені результати первинної діагностики

Група учнів	Кількість	Діапазон балів	Характеристика рівня
Група 1	2 учні	49–50 балів	Високий рівень, добре розвинене логікоабстрактне мислення
Група 2	15 учнів	44–47 балів	Середньовисокий рівень, упевнене встановлення закономірностей
Група 3	18 учнів	36–43 бали	Середній рівень, достатній розвиток логічних операцій
Група 4	6 учнів	30–35 балів	Нижчий за середній рівень, наявні труднощі з аналізом візуальних структур

Група 5	1 учень	28 балів	Низький рівень, потребує розвитку логічного та аналітичного мислення
Разом	42 учні		

У відсотковому розподілі це виглядає так: Група 1 – **4,8%** (високий рівень); Група 2 – **35,7%** (середньо-високий рівень); Група 3 – **42,8%** (середній рівень); Група 4 – **14,3%** (нижчий за середній); Група 5 – **2,4%** (низький рівень).

Розподіл учнів за рівнем логічного мислення (%)

Під час виконання завдань учнями було відмічено такі труднощі: невміння деяких учасників застосовувати послідовну стратегію; труднощі з аналізом складніших візуальних структур; уповільнений темп роботи у частини підлітків.

Після завершення тестування, було проведено обробку результатів, порівняно індивідуальні показники та зроблено висновки щодо загального рівня розвитку логічного мислення. Результати обробки тесту Равена були оформлені у протоколі.

Частина учнів демонструвала середній рівень абстрактно-логічного мислення та здатність швидко встановлювати закономірності; інші учні проявляли труднощі з аналізом складних візуальних структур, що може свідчити про потребу у додатковому розвитку логічних операцій. Відмічено значну варіативність темпу виконання завдань: від швидких імпульсивних відповідей до розгорнутого, обережного аналізу. Деякі учні мали труднощі з концентрацією уваги при виконанні більш складних завдань.

Із вище наведених результатів можна сформулювати певні висновки, а саме:

- Основна частина учнів (приблизно 79%) перебуває в середньому або середньовисокому діапазоні (36–47 балів).

- Високі результати (49–50) показали лише 2 учні — це група з розвиненим аналізом структур та логічною узгодженістю.

- Нижчі за середні результати (30–35 балів) мають 6 учнів, а 1 учень потребує особливої уваги (28 балів).

Для Первинної діагностики мислення учнів було ще підготовлено та проведено низку досліджень, спрямованих на багатокomпонентну оцінку мисленнєвих процесів підлітків. Було використано шкільний тест розумового розвитку (ШТРР).

Побудова субтестів ШТРРу ґрунтується на тих самих принципах, що й набори завдань вербальної шкали тестів Амтхауера, Векслера та інших. Однак зміст тестових задач адаптований до вітчизняних навчальних програм, підручників, навчальних вимог.

Основне завдання ШТРРу – діагностувати розумовий розвиток учнів підліткового і старшого віку (12-17 років), а також контролювати процес розумового розвитку учнів у період шкільного навчання. Тест орієнтований на школу II і III ступеня. Його зміст складається з трьох основних навчальних циклів: природничого, гуманітарного, фізико-математичного. Така різноплановість змісту, дає змогу визначити загальний розвиток учнів та з'ясувати, як формується у підлітків повноцінне світосприйняття.

Тест «Аналогії» (словесні, числові та образні).

1.Словесні аналогії: визначення логічних зв'язків між поняттями, розвиток вербально-логічного мислення.

2.Числові аналогії: виявлення закономірностей у числових рядах, розвиток математично-логічного мислення.

3.Образні аналогії: робота з візуальними структурами, визначення змін і принципів перетворення образів. Після проведення та обробки тесту «Аналогії» отримали такі результати:

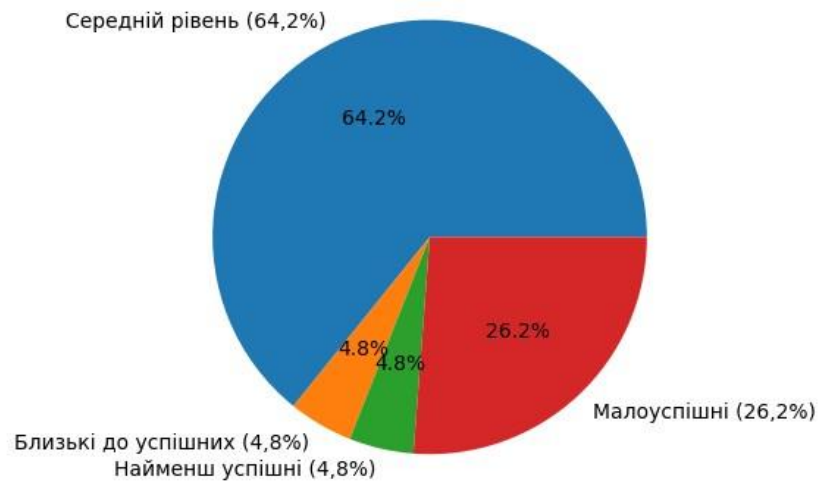
1.Словесні аналогії: більшість учнів успішно встановлювали прості логічні зв'язки, проте виникали труднощі із складними абстрактними відношеннями.

2.Числові аналогії: добре виконували завдання, де закономірність була очевидною; труднощі з'являлися при багатокрокових числових залежностях.

3.Образні аналогії: учні виявили загалом достатній рівень просторового мислення; складнощі спостерігались при необхідності враховувати кілька характеристик одночасно.

Обробка тесту дала такі результати: 64,2% учнів мають середній рівень, що є найчисленнішою групою та свідчить про стабільний загальний навчальний потенціал, 4,8% — учні, які вже наближаються до високих досягнень і можуть демонструвати прогрес при додатковій стимуляції. 26,2% — малоуспішні: потребують цілеспрямованої корекційної роботи, 4,8% — найменш успішні: критична група, яка потребує індивідуального супроводу психолога та педагогів. 31% учнів (13 осіб) демонструють результати, що нижчі за середні. Це важливий сигнал для команди педагогів: необхідна системна підтримка, зміна підходів до навчання та додаткове залучення.

Відсотковий розподіл учнів за рівнем успішності

Особливим методом дослідження – є психологічне спостереження та аналіз результатів діяльності учнів. В такий спосіб відбувається фіксація індивідуальних стратегій мислення: аналіз темпу роботи, послідовності міркувань, реакцій на труднощі, стійкість уваги, способи перевірки власних рішень, схильність підлітків до аналізу чи здогадок, вгадування. Є можливість нотування типових помилок і способів їх подолання. Метою спостереження за мисленнєвими стратегіями було виявити, як саме учні думають, які стратегії обирають, як реагують на труднощі.

Аналіз результатів діяльності учнів дає можливість зробити певні висновки щодо розгляду характерних рішень, типових утруднень, логіки побудови відповідей, порівняння індивідуальних даних з віковими нормами.

Результати спостереження під час проведення тестувань, спілкування з учнями дозволило виявити різні стилі мислення: імпульсивний, рефлексивний, системний, ситуативний. Частина учнів схильна до спроб методом «проб і помилок», інші — до послідовного аналізу варіантів. Учні, які працювали повільніше, часто демонстрували вищу точність відповідей. Інтерпретація даних дозволила зробити висновки про особливості мислення підлітків конкретної вибірки та про загальні закономірності розвитку когнітивних

процесів у цьому віці. Після проведення ряду тестових досліджень було проведено коротке інтерв'ю, метою якого було уточнити, як учні самі оцінюють власний мисленнєвий процес. Метою проведення інтерв'ю було дізнатися, як сам учень оцінює своє мислення, як виконує складні завдання та що допомагає йому під час роботи. Через такий метод було встановлено, що саме було складно у завданнях; які типи задач виконувалися найпростіше; яку стратегію вони застосовували (аналіз, перебір варіантів, «здогадка»); що допомагало знайти правильну відповідь. Саме інтерв'ю допомогло співвіднести реальну поведінку учня з його власним сприйняттям своїх когнітивних труднощів; виявити індивідуальні особливості логічного мислення. Для інтерв'ю було сформовано кілька тематичних блоків запитань.

Блок 1. Загальне ставлення до розумової роботи

1.1. Чи подобається тобі виконувати завдання, які змушують думати та шукати закономірності? Чому?

1.2. Які завдання здаються тобі найлегшими?

1.3. Які — найважчими? Чим саме вони складні?

Блок 2. Аналіз і логічне мислення

Як ти бачиш складне завдання, з чого зазвичай починаєш?

Чи можеш ти пояснити, як знаходиш рішення в логічних або математичних задачах?

Що допомагає тобі помічати закономірності (повторювані елементи, зміни тощо)?

Чи буває, що ти обираєш неправильну відповідь через поспіх? Як ти це помічаєш?

Блок 3. Абстрактне мислення.

2.1. Наскільки важко тобі працювати з фігурами, візуальними схемами та абстрактними зображеннями?

3.2.Що саме допомагає тобі зрозуміти такі завдання?

3.3.Чи любиш ти завдання, де потрібно «здогадатися», чого бракує у візерунку або схемі? Чому

Блок 4. Стратегії й стиль мислення.

4.1.Ти більше працюєш швидко чи обережно й повільно?

4.2.Що б ти назвав(ла) своїми сильними сторонами у мисленні?

4.3.А які навички хотів(ла) б покращити?

Блок 5. Увага та зосередженість.

5.1.Чи важко тобі зосереджуватися на завданнях, які вимагають тривалого аналізу?

5.2.Що допомагає тобі залишатися уважним/уважною?

5.3. Чи буває, що ти відволікаєшся? Через що?

Блок 6. Підсумок.

Як ти оцінюєш свої здібності логічно й послідовно мислити: високо, середньо чи низько? Чому?

6.2. Що, на твою думку, допоможе тобі краще виконувати складні завдання в майбутньому?

Після проведеного інтерв'ю можна інтерпретувати такі результати. Більшість учнів позитивно ставляться до завдань, що потребують мислення, аналізу та пошуку закономірностей. Вони зазначають, що такі вправи допомагають «порухати головою», «зрозуміти, як працюють логічні штуки», викликають інтерес і приносять задоволення у разі правильного розв'язання. Водночас частина учнів демонструє настороженість перед складними та абстрактними завданнями, що може бути пов'язано з невпевненістю у власних розумових здібностях. Учні здебільшого оцінюють свої логічні здібності на рівні «середніх» або «вище середніх». Основні аргументи: «Я можу знайти закономірність, але не завжди швидко», «Якщо подумати — розв'язую», «З фігурами треба довше сидіти».

Ті, хто оцінює себе нижче, найчастіше пояснюють це труднощами з концентрацією або поспішністю. У деяких учнів швидкісний стиль стає причиною помилок. Вони самі відзначають: «Я поспішаю й не дивлюсь уважно». Загалом інтерв'ю можна інтерпретувати у таблиці. Вона допоможе психологу швидко співвіднести типові висловлювання школярів зі змістовними висновками про особливості їхнього мислення, уваги та стилю пізнавальної діяльності.

Таблиця 2.2

Інтерпретація інтерв'ю

Відповідь учня / Типова фраза	Показник мислення	Можлива інтерпретація психолога	Рекомендації
«Мені цікаві завдання, де треба подумати»	Мотивація, пізнавальний інтерес	Сформована внутрішня мотивація до інтелектуальних завдань	Використовувати завдання підвищеної складності, проблемні ситуації
«Легко, коли є чіткий порядок»	Аналітичність, структурованість	Учень орієнтований на послідовність і логічність	Давати алгоритми, навчати виділяти ознаки та структури
«Мені важко з фігурами»	Абстрактновізуальне мислення	Недостатній розвиток просторового аналізу	Розвивати роботу з графічними схемами, моделями, візуальними ребусами
«Я бачу відповідь інтуїтивно»	Інтуїтивність, нечіткі стратегії	Відсутність опори на логічні операції; ризик помилок	Формувати навички поетапного аналізу, вчити

			пояснювати рішення
«Я поспішаю, і через це помиляюсь»	Самоконтроль, темп мислення	Імпульсивність перевищує якість роботи	Вводити тренування самоконтролю, корекційні вправи на темп
«Мені важко зосередитись, коли завдання складне»	Увага, довільна регуляція	Зниження уваги при когнітивному перенавантаженні	Використовувати поетапний розбір, короткі паузи, вправи на концентрацію

Продовження таблиці 2.2

«Якщо подумати довше — вдається»	Наполегливість, аналітичність	Потенційно високі можливості при достатньому часі	Рекомендовано завдання з поступовою складністю, розвиток стійкості
«Я легко відволікаюсь»	Довільна увага	Нестійкість уваги; можлива поверховість сприйняття	Робота над увагою, вправи на контроль імпульсивності
«Я вважаю, що у мене середні здібності»	Самооцінка	Реалістичне сприйняття власних можливостей	Підвищення впевненості через успішні навчальні ситуації
«Я добре знаходжу закономірності»	Логічне мислення	Розвинені операції та узагальнення	Включати учня у завдання із використанням системно-логічних структур

«Не розумію, що змінюється в малюнках»	Зорово-аналітичні операції	Труднощі з виділенням частин та відношень	Тренувати порівняння, вправи та знаходження відмінностей
«Мені легше, якщо хтось пояснить перший крок»	Необхідність зовнішнього орієнтиру	Недостатньо сформовані власні стратегії мислення	Навчати плануванню, формуванню мисленнєвих схем

Після проведеного інтерв'ю можна зробити висновки з позиції психолога: учні мають загалом сформовані базові компоненти логічного та аналітичного мислення, але темп роботи та здатність до абстрагування сильно варіюють.

Є чітка тенденція до переоцінки або недооцінки власних можливостей, що свідчить про потребу у формуванні усвідомленого ставлення до процесу мислення.

Труднощі з концентрацією та зоровим аналізом є найпоширенішими зонами розвитку серед учнів класу.

Учні, що працюють повільніше, частіше демонструють точніші відповіді, ніж ті, хто покладається на інтуїцію. З огляду на інтерв'ю можна рекомендувати роботу над розвитком навичок: довірливої уваги; стратегії послідовного аналізу; візуально-логічних операцій; самоконтролю темпу й точності. Для того щоб комплексно оцінити рівень розвитку логічного мислення підлітків, було застосовано набір психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення різних типів логічних операцій: дедукції, індукції, силлогістичних умовиводів та стратегії міркування. Застосований комплекс методик дозволяє глибоко та різнобічно оцінити рівень логічного мислення підлітків. Поєднання тестових завдань із якісними методами (спостереження та інтерв'ю) забезпечує повну картину того, як учні виконують логічні операції, які стратегії використовують та які труднощі виникають у процесі розумових дій.

Висновки до розділу 2.

У межах даного розділу було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку логічного мислення учнів підліткового віку.

З метою комплексного вивчення рівня розвитку логічного мислення було застосовано систему психодіагностичних методик, що дозволили дослідити різні аспекти мисленнєвої діяльності підлітків. Зокрема, використано методику прогресивних матриць Равена для оцінки рівня абстрактно-логічного та аналітичного мислення, шкільний тест розумового розвитку (ШТРР), тест «Аналогії», а також методи спостереження та інтерв'ювання учнів.

Результати тестування за методикою Равена показали, що переважна більшість досліджуваних учнів демонструє **середній або середньо-високий рівень розвитку логіко-абстрактного мислення**. Основна частина вибірки (близько 79%) перебуває у межах середнього та середньо-високого діапазону результатів. Високий рівень розвитку логічного мислення було виявлено лише у незначній частині учнів, тоді як окрема група школярів продемонструвала результати нижчі за середні, що свідчить про наявність труднощів у встановленні закономірностей і аналізі складних візуальних структур.

Результати шкільного тесту розумового розвитку та тесту «Аналогії» підтвердили отримані дані та дозволили виявити особливості виконання логічних операцій різного типу. Зокрема, учні загалом успішно встановлюють прості логічні зв'язки, проте відчують труднощі під час виконання складніших завдань, які потребують багатокрокового аналізу, абстрагування або одночасного врахування кількох характеристик.

Важливим доповненням до тестових методик стало спостереження, яке дозволило зафіксувати індивідуальні стилі мислення учнів, особливості їхньої розумової діяльності, темп виконання завдань та стратегії розв'язання логічних задач. Було встановлено, що серед учнів представлені різні стилі мислення — імпульсивний, рефлексивний, системний та ситуативний. При цьому учні з

рефлексивним стилем мислення, які працюють повільніше та більш послідовно аналізують умови завдання, частіше демонструють вищу точність відповідей.

Додаткову інформацію щодо особливостей мислення підлітків було отримано під час проведення інтерв'ю. Його результати свідчать про те, що більшість учнів позитивно ставляться до інтелектуальних завдань, які потребують аналізу та пошуку закономірностей. Водночас частина школярів відчуває труднощі з концентрацією уваги, схильна до поспішності під час виконання завдань або має недостатньо сформовані стратегії послідовного аналізу.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що у більшості учнів підліткового віку сформовані базові компоненти логічного мислення, однак існують значні індивідуальні відмінності у рівні розвитку аналітичних операцій, здатності до абстрагування, темпі мислення та рівні довільної уваги. Найбільш поширеними труднощами серед досліджуваної вибірки є недостатній розвиток візуально-аналітичних операцій, труднощі з концентрацією уваги під час виконання складних завдань, а також схильність до імпульсивного прийняття рішень.

Отримані результати свідчать про необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток логічних операцій, формування навичок послідовного аналізу, удосконалення довільної уваги та підвищення рівня самоконтролю під час виконання інтелектуальних завдань. Реалізація таких заходів сприятиме більш ефективному розвитку когнітивних процесів підлітків та підвищенню їхньої навчальної успішності.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

3.1. Програма розвитку логічного мислення у підлітків.

Важливою передумовою прогресивного розвитку суспільства є зростання його інтелектуального потенціалу. Реалізація цього завдання значною мірою залежить від того, як організований освітній процес. Більшість освітніх програм зосереджені переважно на передачі учням певного обсягу знань і відтворенні вже засвоєного матеріалу. Водночас здатність ефективно застосовувати отриману інформацію визначається рівнем сформованості логічного мислення, зокрема тим, наскільки його операції є впорядкованими та інтегрованими в цілісну систему.

Підвищена увага до розвитку логічного мислення підлітків зумовлена сучасними суспільними викликами, адже нові реалії вимагають від людини свідомого, відповідального ставлення до власного життя та прийняття обґрунтованих рішень.

У підлітковому віці розпочинається активне формування абстрактного мислення, яке продовжує розвиватися й у юнацький період. Мислення належить до тих психічних функцій, що досягають вищого рівня розвитку пізніше за інші. Хоча вплив шкільного навчання на його становлення бере початок ще в молодшому шкільному віці, саме в підлітковому періоді він проявляється найбільш виразно.

Цей етап є особливо сприятливим для розвитку словесно-логічного мислення. Навчальний матеріал, який опановують учні, вимагає більш високого рівня пізнавальної активності та інтелектуальних зусиль порівняно з молодшим шкільним віком і водночас стимулює подальше вдосконалення цих процесів.

Водночас не всі підлітки, як і дорослі, досягають рівня мислення, характерного для стадії формальних операцій. У ситуаціях, що потребують нестандартних рішень, вони нерідко спираються на конкретні судження, уникаючи висування гіпотез. Це пояснюється недостатнім рівнем

сформованості інтелектуальних структур, необхідних для повноцінного функціонування формально-операційного мислення.

Інтелектуальні здібності підлітків часто характеризується певною нерівномірністю: базові когнітивні операції, як-от аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, можуть перебувати на стадії формування, що зумовлює поверхневе засвоєння наукових понять. Досить поширеною проблемою є надмірна фіксація на другорядних деталях, яка перешкоджає здатності виокремлювати сутнісні характеристики об'єктів та формулювати комплексні висновки.

Окрім цього, для підлітків властивий дефіцит інтелектуальної рефлексії. Низький рівень критичності в оцінюванні результатів власної праці призводить до того, що учні рідко піддають сумніву якість виконаних завдань і можуть виявляти супротив при спробах залучити їх до повторного аналізу чи доопрацювання матеріалу.

Ефективною є стимуляція когнітивного розвитку в цей період і вона покладається на педагогічне проектування проблемних ситуацій. Професійна стратегія вчителя має базуватися на поступовій інтенсифікації інтелектуальних викликів: через систему відкритих запитань та завдань, що потребують аргументації, педагог спонукає підлітка до переходу від репродуктивного мислення до системних, глибоких та самостійних логічних міркувань.

Психолого-педагогічними умовами розвитку логічного мислення у підлітків є інтерактивне навчання, діалогічна взаємодія, використання проблемних завдань та стимулювання самостійного пошуку рішень. Ефективність забезпечується через перехід від наочно-образного до понятійного мислення, розвиток рефлексії та врахування індивідуалізму підлітків [40].

Результати проведеного психодіагностичного дослідження показали, що більшість учнів підліткового віку мають середній рівень розвитку логічного мислення, проте значна частина школярів відчуває труднощі під час виконання завдань, які потребують аналізу складних закономірностей, абстрагування та

послідовного міркування. Також було виявлено індивідуальні відмінності у темпі мислення, рівні довільної уваги, здатності до аналізу візуальних структур та використанні стратегій розв'язання логічних задач.

З огляду на отримані результати було розроблено **програму розвитку логічного мислення підлітків**, спрямовану на формування та вдосконалення основних логічних операцій, розвиток аналітичних здібностей, довільної уваги, умінь встановлювати закономірності та будувати послідовні міркування.

Метою програми є розвиток логічного мислення підлітків шляхом формування навичок аналізу, порівняння, узагальнення, встановлення причиннонаслідкових зв'язків, а також розвитку здатності до абстрактного та послідовного міркування.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання: розвивати в учнів навички логічного аналізу та синтезу інформації; формувати здатність встановлювати закономірності у числових, словесних та образних структурах; розвивати вміння робити логічні висновки та будувати послідовні міркування; удосконалювати навички порівняння, класифікації та узагальнення; формувати стратегії розв'язання складних інтелектуальних задач; розвивати довільну увагу, самоконтроль та рефлексію під час розумової діяльності.

Дана програма має відповідну структуру, що включає в себе наступні елементи:

1. Вступний етап – створення позитивної мотивації до інтелектуальної діяльності, постановка проблемного завдання.

2. Основний етап – виконання логічних вправ, розв'язання задач, аналіз різних варіантів рішень.

3. Підсумковий етап – обговорення результатів, рефлексія, узагальнення отриманого досвіду.

Програма передбачає проведення розвивальних занять, спрямованих на формування різних компонентів логічного мислення. Орієнтовна тривалість

одного заняття становить 40–45 хвилин. Програма передбачає 10 занять, що проводяться один раз на тиждень. Програма розвитку логічного мислення підлітків орієнтована на такі завдання як розвиток мислення, що здійснюється через комплекс взаємопов'язаних вправ і завдань, ускладнення завдань від простіших до більш складних, активний пошук рішень, врахування індивідуальних особливостей мислення підлітків, вміння працювати у групі.

У процес створення розвивальної програми значна увага приділялася розвитку операцій аналізу та порівняння. Використовуються вправи на знаходження відмінностей між об'єктами, визначення спільних ознак, аналіз структур та логічних зв'язків.

Учням пропонуються завдання з числовими рядами, логічними послідовностями, візуальними структурами та матрицями. Застосовуються вправи на групування понять, визначення зайвого елемента, встановлення родових і видових зв'язків. Учні виконують завдання на встановлення причин і наслідків подій, побудову логічних ланцюгів та пояснення взаємозв'язків. Підлітків навчають послідовному аналізу умов задачі, плануванню етапів розв'язання та перевірці правильності відповіді.

Важливим є порядок представлення вправ і їх загальна кількість. Послідовність вправ передбачає зміну діяльності, зміну психофізичного стану дитини: від групових до самостійних, від інтелектуальних вправ до релаксаційних технік.

Рефлексія заняття передбачає ретроспективну оцінку заняття в двох аспектах: емоційному (сподобалось – не сподобалось, було добре – було погано і чому), і змістовий (чому це важливо, для чого ми це робили).

Рефлексія тільки що проведеного заняття передбачає, що підлітки самі або з допомогою психолога відповідають на питання, для чого це потрібно, як це може вплинути або допомогти в житті та навчанні, дають емоційний зворотній зв'язок один одному і психологу. Запропоновані завдання не є новими, більшість

з них апробовані у практичній діяльності. Деякі з них є модифікаціями відомих психологічних тестів.

Цільова група: підлітки 5-9 класів, які мають недостатні показники розвитку процесів мислення .

Вік учасників: 11-15 років.

Періодичність занять: 2 рази на тиждень.

Тривалість занять: 40 - 45хвилин.

Кількість занять: 10.

Форма проведення: групова.

Методи та техніки проведення: ребуси, головоломки, логічні загадки, ігри, що розвивають розумові здібності та вимагають винахідливості.

Структура заняття:

I. Організаційний модуль

радиційне привітання. (Створення доброзичливої атмосфери в групі та умови для активізації дітей). (Час 3хв.)

інтелектуальна розминка. (Час 3 хв.)

II. Основний модуль 00000

формування розумових операцій (Ігри та вправи на розвиток логічного мислення). (Час 25-30хв.)

III. Підсумковий модуль

рефлексія «Жива анкета». (Час 5хв.).

Традиційне прощання. (Час 5хв.).

Таблиця 3.1

Таблиця програми розвитку логічного мислення у підлітків

№ заняття	Тема заняття	Мета	Основні вправи	Очікувані результати
	Вступ до розвитку	Формування мотивації до інтелектуаль	«Що зайве», «Знайди закономірніс	Формування інтересу до

	логічного мислення	ної діяльності	ть», логічні загадки	логічних завдань
	Розвиток операцій аналізу	Навчити учнів аналізувати інформацію	«Знайди відмінності», «Аналіз ситуації», «Логічні пари»	Розвиток аналітичного мислення
	Розвиток операцій порівняння	Формування вміння знаходити спільні та відмінні ознаки	«Спільне та відмінне», порівняльна таблиця, логічні завдання	Розвиток вміння порівнювати об'єкти
	Розвиток узагальнення та класифікації	Формування навичок узагальнення	«Назви одним словом», «Класифікація», «Знайди зайве»	Розвиток узагальнюючого мислення
	Встановлення закономірностей	Розвиток абстрактного мислення	числові ряди, логічні послідовності, фігурні закономірності	Формування здатності знаходити закономірності
	Причинно-наслідкове мислення	Розвиток вміння визначати причинно-наслідкові зв'язки	«Чому це сталося», логічні ланцюги, ситуаційні задачі	Формування причинного мислення

Продовження таблиці 3.1

	Стратегії розв'язання задач	Навчити планувати розв'язання задач	«План рішення», пояснення відповіді	Формування послідовного мислення
	Розвиток абстрактного мислення	Робота з візуальними структурами	матриці, логічні фігури, графічні ребуси	Розвиток візуально-логічного мислення
	Розвиток уваги та самоконтролю	Підвищення концентрації уваги	«Знайди числа», «Помилка в тексті», «Перевір себе»	Формування довільної уваги
	Підсумкове заняття	Узагальнення результатів	інтелектуальна вікторина, логічний марафон	Узагальнення отриманих навичок

Реалізація програми сприятиме: підвищенню рівня логічного та аналітичного мислення підлітків; розвитку навичок встановлення закономірностей; формуванню стратегій послідовного аналізу задач; покращенню концентрації уваги під час інтелектуальної діяльності; підвищенню впевненості учнів у власних інтелектуальних можливостях.

Таким чином, запропонована програма розвитку логічного мислення спрямована на комплексний розвиток когнітивних процесів підлітків та може бути використана у практичній діяльності шкільного психолога або вчителя під час організації розвивальної роботи з учнями.

3.2. Практичні рекомендації щодо розвитку логічного мислення у підлітків.

Основне завдання сучасних дітей – навчитися розумно вчитися протягом всього життя, здобувати знання не для самих знань, а для практичного їх застосування у реальному житті.

Сучасні умови життя вимагають бачити проблему нестандартно, постійно перебувати у пошуку особливих, ефективних нешаблонних рішень, різних варіантів вирішення поставленого завдання, сприйняття відомого у новій позиції. Такі нестандартна дії дитини забезпечується особливими здібностями, які називають креативністю. Вона базується на вмінні припускати неординарні ідеї, мислити нетрадиційно.

Поєднання креативного мислення і високого інтелектуального рівня, це рідкісне явище у звичайному класі. Однак певна гнучкість мислення притаманна кожній дитині. Основне завдання учителя – створити умови, за яких діти, що прагнуть до нового, нестандартного, мають бажання самостійно вирішувати поставлені задачі мали можливість розвиватися.

Поширеною є думка, що логічне мислення зводиться до здатності швидко й ефективно розв'язувати складні задачі або головоломки. Проте таке уявлення є спрощеним. Насправді логічне мислення охоплює широкий спектр інтелектуальних умінь, серед яких — здатність формулювати обґрунтовані висновки, аргументовано відстоювати власну позицію, а також виконувати операції узагальнення, конкретизації, аналізу й систематизації знань. [52].

Логічні вміння учнів передбачають не лише здатність до аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування й узагальнення, а й уміння самостійно мислити, формулювати висновки та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між різними фактами, процесами й явищами відповідно до законів логіки.

У зв'язку з цим формування логічного мислення відбувається поетапно, через послідовне засвоєння та відпрацювання відповідних умінь. Цей процес залежить від рівня загальної підготовки учнів, складності навчального матеріалу, а також вікових особливостей їхнього мислення.

Тому було вирішено сформувавши рекомендації для самих підлітків, вчителів та батьків, щоб сприяти розвитку мисленнєвих процесів під час навчального процесу.

Підвищити результативність можна через використання нестандартних завдань та їх організації в певну систему. Вона має охоплювати таку їх сукупність, яка об'єднана спільною дидактичною метою, предметною наскрізною змістовою лінією, вибудована за віковими особливостями учнів.

Тому рекомендовано підліткам:

більше читайте. Споживаючи корисну інформацію, що вимагає аналізу, наш мозок тренується, а ми стаємо багатогранними і начитаними особистостями. Не слід гнатися за кількістю прочитаних сторінок і книг, головне – якість. Аналізуйте, міркуйте, робіть прогнози: чим скінчиться книга.

грайте в розвиваючі ігри. До них відносяться різні настільні ігри, шахи, шашки, нарди, «Ерудит», «Монополія»; карткові ігри: «Манчкин», «Уно», різні загадки, пазли, кубик-рубик. Це допомагає розвиватися і одночасно весело проводити час з друзями.

Щодня приділяйте мінімум 15 хвилин вправам з розвитку логіки. Можна зайнятися вирішенням математичних задач, вибудовуванням логічних ланцюжків, упорядкуванням слів або подій в певному порядку, складанням логічних суджень, виходячи із законів логіки.

Використовуйте кросворди, сканворди, ребуси, загадки. Це не тільки організовує дозвілля, але і відмінно розвиває мислення.

Вивчайте іноземні мови. Нова інформація завжди сприятливо впливає на мозкову активність, особливо регулярні заняття іншою мовою. Запишіться на курси в місті або онлайн, або займайтеся самостійно через мобільні додатки.

Це не тільки допоможе прокачати розумові процеси, а й розвине кругозір, дозволить подорожувати по всьому світу і заводити друзів різних рас і національностей. Це призведе до обміну інформацією, який допомагає перейнятися іншою культурою і менталітетом.

райте в асоціації. Це допомагає одночасно розвивати і образне, і логічне мислення.

іняйте руку при виконанні буденних завдань, це допомагає інакше поглянути на рутинні процеси і задіє іншу частину мозку.

ридумуйте оригінальні способи використання предметів. Це допомагає відкрити в собі креативщика і знайти незвичайне застосування звичайним речам.

айміться вивченням природничих наук. До них належать фізика, хімія, астрономія, біологія, геологія, географія.

лаштовуйте дебати і аргументовані суперечки з друзями. Мало багато знати, необхідно вміти використовувати свої знання у вигляді аргументів. Сперечайтесь, шукайте істину, обмінюйтеся новою інформацією, вчіться грамотно викладати думки, слухати співрозмовника, конструктивно вести діалог.

егулярно виконуйте логічні завдання. Їх можна знайти у книгах або ж інтернет-ресурсах, де багато різних прикладів і тематичних добірок. Починай із простих завдань, щоб поступово увійти в роботу, а з часом переходь до складніших, збільшуючи рівень складності відповідно до своїх можливостей і прогресу. Корисними для тебе будуть такі види завдань: ребуси, графічні головоломки, текстові задачі, загадки, анаграми та пазли.

иконуйте тестові завдання на кмітливість. Існує багато онлайн-тестів, заснованих на принципі причинно-наслідкових зв'язків. Найчастіше це ігри за типом «Знайди зайве». Ребуси, кросворди, сканворди, чайнворд та інше.

кладайте самостійно кросворди.

ренуйтеся писати правою рукою, якщо ви – лівша. І навпаки. Це допоможе розвитку навичок менш задіяної півкулі мозку.

асто змінюйте вид діяльності.

Рекомендовано вчителям:

1. Збагачувати навчальний матеріал комбінованими завданнями та задачами з логічним навантаженням.

Проводьте інтелектуальну розминку перед проведенням основної частини заняття.

Добирайте цікавий матеріал, що сприяє інтелектуальному самовдосконаленню.

4. Комбінуйте завдання з програмовими (стандартними) так, щоб попереднє завдання готувало учнів до виконання наступного.

5. Приділяйте увагу розкриттю сюжету нестандартної вправи, домагайтеся, щоб діти зрозуміли кінцеву мету завдання.

6. До моделювання корисно звертатися тільки тоді, коли без цього учні не можуть уявити зміст задачі.

Створюйте такі ситуації, щоб учень подумав над задачею і спробував її розв'язати;

Дайте можливість учневі самостійного розв'язувати творчі вправи, не обмежуйте його у виборі способів їх розв'язування;

9. Максимально заохочуйте до пошуку різних способів розв'язання задач, знаходити серед них найраціональніший;

10. Не підказуйте хід розв'язування, значно важливіше правильно спрямувати думку учня.

Стимулюйте допитливість за допомогою створення ефекту здивування й емоційного захоплення.

12. Створюйте на заняттях "ситуації успіху".

13. Здійснюйте диференційований та індивідуальний підхід до учнів на основі знання про особливості розвитку мислення підлітків.

Важливими умовами розвитку творчої особистості та її здібностей є створення в освітньому середовищі атмосфери довіри між учителем і учнями, позитивного та відкритого ставлення, взаємної підтримки й оптимістичного настрою, який стимулює інших. Значну роль також відіграє демонстрація зразків креативної

поведінки з боку педагога, а також забезпечення учням достатнього простору для самостійного мислення та вираження власних ідей.

Логічне мислення потрібно і можна тренувати, причому вправи захоплюючі і допомагають не тільки краще мислити, але і ставати кращою версією себе і цікавою особистістю. Досить кожен день виконувати кілька вправ і ефект не змусить себе чекати.

Наше життя – результат прийнятих нами рішень раніше. І щоб майбутнє було таким, яким хочеться, необхідно навчитися приймати правильні рішення, засновані на логічному мисленні.

Висновки до розділу 3

Розроблена програма комплексного розвитку логічного мислення тісно пов'язана з інструментарієм дослідження, в якому обґрунтовується вибір методів та їх призначення. Вона включає мету та зміст заходів для розкриття й розвитку мисленнєвої сфери підлітка.

У програмі передбачається формування ряду психологічних прийомів та операцій мислення підлітків, спрямованих на формування та вдосконалення основних логічних операцій, розвиток аналітичних здібностей, довільної уваги, умінь встановлювати закономірності та будувати послідовні міркування.

Зміст програми спирається на зону найближчого розвитку та реальний досвід дитини, сприяє інтегрованому розвитку процесів мислення та його закономірностей, базується на практичному спрямуванні навчальної діяльності учня. Метою програми є розвиток логічного мислення підлітків шляхом формування навичок аналізу, порівняння, узагальнення, встановлення причиннонаслідкових зв'язків, а також розвитку здатності до абстрактного та послідовного міркування.

У сучасному освітньому процесі особлива увага приділяється розвивальній функції навчання, формуванню самостійності та заохоченню нестандартного мислення, що сприяє створенню сприятливого інтелектуального середовища в класі.

Логічне мислення тісно пов'язане з практичною діяльністю людини, оскільки навіть у повсякденному житті важливо вміти вибудовувати послідовні та обґрунтовані причинно-наслідкові зв'язки.

Ефективність використання нестандартних навчальних завдань значно зростає за умови їх системної організації. Під «системою завдань» розуміють упорядковану сукупність вправ, об'єднаних спільною дидактичною метою, єдиною змістовою лінією навчального предмета та побудованих з урахуванням вікових і психологічних особливостей учнів.

Щоб успішно розвивати логічне мислення школярів у процесі навчання пропонується такі типи завдань: складання загадок, прислів'їв, приказок; мозковий штурм; виконання інтегрованих завдань — комплексів; дослідницькі питання; творчі завдання без використання зразків, завдання типу «придумай продовження ...», головоломки, шахи та шашки та інші.

З метою комплексного впливу на розвиток мисленнєвих процесів у підлітків було сформовано рекомендації для вчителів, які включають конкретні завдання та вправи, що можна використовувати під час уроків, адаптувати до теми, що вивчається, урізноманітнити уроки різними формами та методами викладання; організовувати розвиваюче дозвілля; впливати на загальну позитивну атмосферу в колективі, враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її потенціал.

ВИСНОВКИ

Після здійснення аналізу теоретичних аспектів даної проблематики та перевіривши їх експериментальним шляхом, було сформульовано такі основні теоретичні і практичні висновки.

Мислення займає головне місце в системі пізнавальних процесів. Мислення – це психічний процес відображення об'єктивної реальності, який є вищим ступенем людського пізнання.

У сучасній психологічній науці широко використовується умовна класифікація типів мислення, яка базується на різних критеріях. Серед них виділяють походження та розвиток мислення, характер завдань, що вирішуються, ступінь його розгорнутості, рівень новизни та оригінальності, засоби здійснення мисленнєвої діяльності, а також її основні функції.

У підлітковому віці в процесі навчання відбуваються істотні зміни в розвитку мисленнєвої діяльності. Цей віковий етап є періодом інтенсивного розвитку інтелектуальної сфери, що характеризується високим рівнем сформованості абстрактного мислення, здатності до узагальнення та вміння аргументовано доводити власні думки. Підліток уже може системно опанувати основи різних наук, а логіка побудови навчального матеріалу вимагає від нього розвинених умінь самостійно аналізувати, порівнювати інформацію, узагальнювати її та формулювати обґрунтовані висновки.

Серед індивідуальних особливостей мислення науковці виокремлюють такі характеристики інтелекту, як широта, самостійність, швидкість, імпульсивність (або квапливість) та критичність. Водночас мислення підпорядковується загальним законам, властивим усім людям, хоча його прояви завжди мають вікові та індивідуальні відмінності.

Логічне мислення є важливим психологічним феноменом, що забезпечує здатність людини до раціонального пізнання та аналізу інформації.

Кожен із видів мислення виконує важливу функцію у процесі пізнання та навчання. Їх розвиток сприяє формуванню інтелектуально розвиненої особистості, здатної аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати ефективні рішення. З шкільного віку формується усвідомлене критичне мислення; активно формується вміння планувати свої дії; формуються такі прийоми логічного мислення як порівняння, узагальнення і об'єднання. Таким чином, під впливом навчання мислення дітей стає більш довільним, більш програмованим, більш свідомим, більш планованим, тобто воно стає словеснологічним.

У дитини з'являються логічно правильні судження. Завдяки цьому інтенсивно розвиваються, перебудовуються мисленнєві процеси, з іншого боку, від мислення залежить розвиток інших психічних функцій.

Для комплексного вивчення рівня розвитку логічного мислення учнів 7-х класів було застосовано систему психодіагностичних методик, що дозволили дослідити різні аспекти мисленнєвої діяльності підлітків. Зокрема, використано методику прогресивних матриць Равена для оцінки рівня абстрактно-логічного та аналітичного мислення, шкільний тест розумового розвитку (ШТРР), тест «Аналогії», а також методи спостереження та інтерв'ювання учнів.

Результати тестування за методикою Равена показали, що переважна більшість досліджуваних учнів демонструє **середній або середньо-високий рівень розвитку логіко-абстрактного мислення**. Основна частина вибірки (близько 79%) перебуває у межах середнього та середньо-високого діапазону результатів. Високий рівень розвитку логічного мислення було виявлено лише у незначної частини учнів, тоді як окрема група школярів продемонструвала результати нижчі за середні, що свідчить про наявність труднощів у встановленні закономірностей і аналізі складних візуальних структур.

Більшість дітей мають середній рівень розвитку, але є діти, які мають низькі показники розвитку мисленнєвих процесів і потребують додаткового дослідження. Оскільки причин відставання розвитку мислення є багато.

Основні з яких: спадковість хвороб мозку; вади мозкових функцій; дисфункції ЦНС; мозкові пухлини; хвороби нервової системи; соматичні захворювання; захворювання органів відчуттів; несприятливі соціально-педагогічні умови.

Зниження рівня розумового розвитку та низька успішність у навчанні впливають на особистісний розвиток підлітка, на весь комплекс його особистісних характеристик: мотивацію, самооцінку, тривожність, рівень домагань, вольові якості, риси характеру; від навчальних успіхів залежить соціальний статус дитини, міжособистісні стосунки, поведінка в групі.

Все вище сказане, робить зрозумілим, чому в психологічні практики є важливим не тільки констатувати рівень розвитку розумових процесів, але і у випадку необхідності провести корекційну або розвивальну роботу, яка дозволить подолати наявні «відхилення».

Тому з цією метою було створено **Програму розвитку логічного мислення у підлітків**, яка включає в себе цикл вправ та завдань, які дозволяють в ігровій формі, в психологічно комфортних для дитини умовах розвивати логічне мислення, сприяти гармонійному розвитку пізнавальних процесів.

Перспективами подальших досліджень можуть бути можливості розвитку логічного мислення у контексті реформування освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 15 лют. 2024 р. / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2024. 190 с.
- 2.Актуальні проблеми психології розвитку і самоствердження особистості у навчальному середовищі : колект. монографія / за ред. Н. Михальчук, Л. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2020. 212 с.
- 3.Бех І. Д. Особистісний розвиток підлітків у сучасних умовах. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 5–12.
- 4.Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернігів : ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
- 5.Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
- 6.Вікова психологія : конспект лекцій / уклад. П. І. Сахно, Н. М. Теслик. Суми : СумДУ, 2024. 190 с.
- 7.Гайдучок І. Феномен самоствердження підлітків: його прояв у сьогоденні
Ф
- 8.Гончарова Н. О. та ін. Психологія розвитку особистості у підлітковому та
Р
- 9.Євменова О. К. Шляхи формування критичного мислення в умовах
інформаційної війни. *Сучасні проблеми науки*. 2022. С. 233–235.
- 10.Жизномірська О. Проблеми самоствердження підлітків. *Проблеми сучасної
психології*. 2019. Вип. 21. С. 129–139.
- 11.Завгородня О. В., Минаєнко Т. А. Особливості самоствердження підлітка.
Габітус. 2021. Вип. 28. С. 74–78.
- 12.Заболотна Н. М. Інтелектуальні здібності як потенціал людини. *Науковий
вісник Ужгородського університету*. 2021. № 1. С. 12–16.

Ю

Н

і

- Івашкевич Е.З. Соціальний інтелект як система інтелектуальних здатностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 32. С. 153-166.
14. Івашкевич Е. З. Здібності особистості до виконання певного виду діяльності як складові компоненти її соціального інтелекту. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. Зб. наук.праць*. 2019. Вип. 2. С. 63–74.
- К
15. Кіпак В. О. Розвиток логічного мислення дітей. *Наукові записки*. 2019. № 9. С. 11–25.
16. Кокун О. М. Психологічне благополуччя підлітків. *Організаційна психологія*. 2022. № 3. С. 22–30.
17. Кошелева Н.Г. Розвиток критичного мислення. *Психологічні студії*. 2024. №2. С.60–68.
- К
- Кубишко І. Особливості негативізму. *Перший крок у науку*. 2023. С. 282–284.
- Логіка : підручник / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2022. 220 с.
- Марченко О. Г. Критичне мислення як фактор протидії. 2022. С. 77–79.
- Мазяр В. М. Психологічні чинники розвитку мислення : дис. ... канд. психол. наук. Острог, 2013.
- Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
- Загальна психологія: підручник / за загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. 4-те вид., переробл. і доп. Том 1. Київ: Видавництво Людмила, 2022. 76 с.
- Мартинюк О. М., Березька К. М., Дзюбановська Н. В. Конспект лекцій (змістовий модуль 1 «Логіко-аналітичний аналіз») з курсу «Логіка», 2022. 76 с.
- Л Загальна психологія: підручник / за загальною редакцією академіка С.Д.Максименка. 4-те вид., переробл. і доп. Том 2. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 456 с.
- і Ольховська І. І. Роль самоствердження підлітків у сучасному просторі / І. І.
- ч
- н
- і

- Ольховська, В. С. Варга. *Наука майбутнього : зб. наук. пр. студентів, аспірантів та молодих вчених* / голов. ред. В. В. Гоблик. Мукачево, 2018. Вип. 2. С. 91–101.
27. Особистість у розвитку : монографія / за ред. С. Д. Максименка. Суми, 2015. 430 с.
- 2
8
29. Пантелєєва В. О. Кліпове мислення 2019. С. 22–30. URL:
О
30. Писоцький В. П., Горянська А. М. Психологія : навч. посіб. Ніжин, 2023. 259с.
31. Педагогічний музей України. URL: <https://pmu.in.ua/mc-events/grenvill-а>
32. Пліщук О. Метакогнітивні стратегії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія».* 2023. №16
33. Пошетун О. І. Критичне мислення. *Український педагогічний журнал.* 2018. №2. С. 89–98.
- П
омиткін Е. О. Психологія розвитку особистості. Київ : КНТ, 2017.
і
сихологія. URL:
д
- р
36. Психолого-педагогічні аспекти формування логічного мислення. URL:
у
- ч
37. Романенко К. В. Емпіричне дослідження рівня розвитку логічного мислення молодших школярів . *Магістерські студії. Альманах* / ред. кол. : Мальчикова Д.С., Корнішева Т.С. Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. Вип. 23. С.
к
и
38. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академія, 2017. 368с.
39. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання. Кривий Ріг, 2021. 216 с. URL:
з

- 40.Толок Д. Р. Розвиток математичного мислення. Київ, 2023. 112 с.
- 41.Туз Л.Г., Коломієць С.Г. Психологічні особливості розвитку інтелектуальних здібностей дітей молодшого підліткового віку. *Психологія особистості*. №74. 2025. С.293-296.
- 41.Формування життєвої успішності учнів: інструментально-методичні аспекти: зб. матер. круглого столу. /за заг. редакцією В. І. Кириченко, К. О. Безрук. Київ, 2023. 84 с
42. Харченко Н. Підлітки: від дитинства до дорослості Що треба знати про період дорослішання. Київ. Шкільний світ № 18 С.794
- 43.Хоменко І. В. Логіка : підручник. Київ : Київський університет, 2019. 256 с.
- 44.Яблонська Т. М. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості. *Проблеми гуманітарних наук : зб. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія»* /ред. кол. Н. Скотна (гол. ред.), І.Галян (ред. розділу) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. № 37. С. 28-39.
- 45.Як розвинути логічне мислення. URL: <https://hayat.com.ua/yak->
- 46.Яценко Л. В. Основи логіки та критичного мислення. Київ : Каравела, 2021. 312 с.
- 47.Яцюрик А., Славіна Н. Психологічне дослідження креативності підлітків. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2021. №54. С. 232–
- 48.Якимчук, Б. Індивідуально-типологічні особливості підлітків з асоціальною спрямованістю особистості // *Психологічний журнал*, 2026. №16. С.85–90.
- остинич О.С. Психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення старшокласників у процесі навчання фізики. URL:
- к розвивати логічне мислення у дитини: логічні завдання на розвиток. URL:

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

Пояснювальна записка

У сучасному світі швидкого розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває здатність особистості до логічного, критичного та аналітичного мислення. Підлітковий вік є сенситивним періодом для формування цих навичок, оскільки саме в цей час активно розвиваються когнітивні процеси, здатність до абстрагування, узагальнення та аргументації.

Програма спрямована на формування у підлітків уміння аналізувати інформацію, будувати логічні висновки, приймати обґрунтовані рішення та розв'язувати проблемні ситуації.

У підлітковому віці головного значення набуває розвиток процесів мислення. Включення дитини в навчальну діяльність, оволодіння системою наукових понять дозволяє перейти розвитку мислення на більш високий рівень розвитку. З початком систематичного шкільного навчання мислення виступає в центрі психічного розвитку дитини (Л.С. Виготський) і стає провідним в системі інших психологічних функцій, які під впливом мислення інтелектуалізуються та набувають усвідомлений і довільний характер. В цей період відбувається перехід від наочно-образного мислення, яке є провідним для даного віку, до словесно-логічного, понятійного мислення.

Під час оволодіння навчальною діяльністю і засвоєння базисних понять наукових знань, школяр поступово долучається до системи наукових знань, його розумові операції втрачають зв'язки з конкретною практичною діяльністю або наочною опорою. На базі цього у підлітків формуються основи абстрактного мислення. Розвиток внутрішнього плану дій забезпечує здатність орієнтуватися в умовах задачі, виділяти в ньому найбільш суттєві, планувати хід рішення, передбачати і оцінювати можливі варіанти.

Запропоновані розвивальні заняття рекомендовано проводити з дітьми, які мають недостатній розвиток наочно-образного та словесно-логічного мислення відповідно діагностики. Заняття проводяться емоційно в ігровій формі. Тому в даній програмі широко використовуються різноманітні вправи. Запропоновані завдання не є новими, більшість з них апробована у практичній діяльності. Деякі з них є модифікаціями відомих психологічних тестів.

Мета програми: Розвиток логічного мислення підлітків через систему вправ, ігор і завдань, що сприяють формуванню аналітичних, критичних і творчих здібностей.

Завдання програми:

формувати навички аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення;

- розвивати вміння будувати причинно-наслідкові зв'язки;
- навчати аргументовано висловлювати власну думку;
- розвивати критичне мислення;
- формувати навички розв'язання логічних задач різного рівня складності;
- стимулювати інтерес до інтелектуальної діяльності. -

розвивати логічне мислення;

Цільова група: Підлітки віком 12–16 років, які мають недостатні показники розвитку процесів мислення .

Вік учасників: 12-16 років.

Періодичність занять: 1-2 рази на тиждень.

Тривалість занять: 40 - 45хвилин.

Кількість занять: 10.

Форма проведення: групова.

Програма включає такі тематичні блоки: основи логіки та мислення; логічні операції (аналіз, синтез, класифікація); робота з інформацією; розвиток критичного мислення; логічні задачі та головоломки; аргументація та ведення дискусії; прийняття рішень.

Методи та техніки проведення: інтерактивні вправи; логічні ігри; групові обговорення; мозкові штурми; аналіз ситуацій (кейси); індивідуальні та командні завдання.

Структура заняття:

I. Організаційний модуль

Традиційне привітання. (Створення доброзичливої атмосфери в групі та умови для активізації підлітків). (Час 3хв.)

Інтелектуальна розминка.(Час 3 хв.)

II. Основний модуль

Формування розумових операцій (Ігри та вправи на розвиток словесно-логічного мислення). (Час 25-30хв.)

III. Підсумковий модуль

Рефлексія «Жива анкета»). (Час 5хв.).

Традиційне прощання. (Час 5хв.).

Тематичний план з конкретними вправами

№	Тема заняття	Зміст теми	Вправи	Форми роботи
	Вступ. Основи логіки та мислення	Поняття мислення, види мислення	«Асоціативний куц» (що таке мислення), вправа «Знайди зайве»	Бесіда, дискусія
	Аналіз і синтез	Виділення головного, поєднання	Вправа «Розбери текст» (виділити головне), «Склади ціле з частин»	Практична робота
	Порівняння та класифікація	Групування об'єктів	«Знайди спільне і відмінне», «Класифікуй предмети»	Ігрові вправи
	Робота з інформацією	Перевірка інформації	«Фейк чи правда», аналіз коротких новин	Аналіз кейсів
	Факт і думка. Критичне мислення	Оцінка інформації	«Факт чи судження», «Постав правильне питання»	Дискусія
	Логічні помилки	Типові помилки	«Знайди помилку в твердженні», «Логічні пастки»	Аналіз ситуацій

	Логічні задачі та головоломки	Розв'язання задач	Логічні задачі, sudoku, ребуси	Індивідуальна, групова
	Аргументація та дискусія	Побудова аргументів	«Захист позиції», «Дебати (за/проти)»	Рольова гра
	Прийняття рішень	Оцінка варіантів	«Дерево рішень», «Що обрати?» (життєві ситуації)	Кейси
	Підсумкове заняття	Узагальнення	Логічний квест, тест, рефлексія «Що я навчився»	Командна робота

Після проходження програми учні володіють базовими логічними операціями; вміють аналізувати інформацію та робити висновки; здатні аргументовано відстоювати свою позицію; демонструють розвиток критичного мислення; ефективніше розв'язують проблемні завдання.

Оцінювання здійснюється через спостереження за діяльністю учнів; виконання тестових та практичних завдань; самооцінювання та рефлексію; підсумкові логічні проекти або задачі.

Програма розвитку логічного мислення підлітків сприяє формуванню ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та навчання. Її впровадження забезпечує підвищення інтелектуального рівня учнів і підготовку їх до вирішення життєвих завдань.